

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Současný problém předlužení a jeho sociální důsledky
The Current Problem of Over-indebtedness and its Social
Consequences

Vedoucí práce: prof. *PhDr. Beáta Krahulcová, CSc.*

Autor: *Tereza Dosedlová*

Praha 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci *Současný problém předlužení a jeho sociální důsledky* vypracovala samostatně, výhradně s použitím uvedené odborné literatury a dalších zdrojů. Současně dávám svolení k tomu, aby práce byla dále používána ke studijním a výzkumným účelům.

V Praze dne 24.4 2014

Tereza Dosedlová

(podpis autora)

Poděkování:

Nejprve bych na tomto místě ráda poděkovala paní prof. PhDr. Beátě Krahulcové, CSc. za odborné vedení mé práce, cenné rady i za poskytnutí tvůrčí svobody.

Taktéž děkuji Poradně při finanční tísní o.p.s. Panu řediteli Davidu Šmejkalovi i všem konzultantům poradny. V neposlední řadě všem respondentům, kteří byli ochotni odpovídat na mé otázky.

Anotace

Bakalářská práce s názvem *Současný problém předlužení a jeho sociální důsledky* poskytuje čtenáři vhled do poměrně nového a stále aktuálnějšího sociálně ekonomického tématu. Předlužení autorka považuje za hlavní problém spjatý se zadlužováním a vysvětluje ho jako vysoce rizikový celospolečenský jev. Svou pozornost zaměřuje především na osobu, která může být, či už je tímto problémem akutně zasažená. Taková osoba individualitou, která však vstřebává znaky svého kulturního zázemí. Teoretická část práce pojednává o využívání životních zdrojů, které můžeme chápat jako peníze, přírodní bohatství nebo vlastní potenciál. Způsoby jejich využití závisí vždy na zvycích celého sociálního prostředí, ve kterém dlužník žije. Poslední část práce zprostředkovává šest životních výpovědí osob, které mají v současné chvíli s předlužením osobní zkušenost.

Abstract

The bachelor thesis *Current Problem of Over-indebtedness and its Social Consequences* provides the reader insight into a relatively new and still more topical socio-economic theme. Live in debt author considers as main problem related to indebtedness and explains it as a high-risk societal phenomenon. Attention is focused on the person, who may be, or already is acutely affected by this issue. Such a person is always individuality but absorb the features of its cultural background. The theoretical part deals with the use of live resources which can be understood as money, natural wealth or personal potential. The methods of their use always depends on the habits of the whole social environment in which the debtor lives. The last part provides six living testimonies of the people who are affected by the Over-indebtedness right now.

Klíčová slova: Současná společnost, dlužník, finanční gramotnost, sociální prostředí, spotřebitelství.

Keywords : Contemporary society, debtor, financial literacy, social environment, consuming.

Obsah

Úvod	7
1 Vymezení pojmu předlužení z pohledu globálního prostředí	8
1.1 Finanční gramotnost	13
1.1.1 Složky finanční gramotnosti	16
1.1.2 Vybrané výsledky průzkumu MF o FG z roku 2007	18
1.2 Postavení dlužníka v současné společnosti	19
1.3 Příčiny rozvoje dluhu	24
1.3.1 Preference spotřeby	26
1.3.2 Snaha o růst životního standardu	26
1.3.3 Příklon k vlastnickému bydlení	27
2 Svoboda dnešního spotřebitele	28
2.1 Dluh jako důsledek pokroku	31
2.1.1 Konzumerismus	32
2.1.2 Shopaholismus	33
3 Šetření nárožů na zadlužení	34
3.1 Cíl	35
3.2 Metody, metodika a úkoly šetření	35
3.3 Výsledky řízených rozhovorů a jejich interpretace	36
3.4 Závěry a doporučení	44
Závěr	47
Seznam použité odborné literatury	49
Příloha: Otázky pro respondenty	53

Seznam použitých zkratk:

FG – finanční gramotnost

HDP – hrubý domácí produkt

ČNB – Česká národní banka

ČSÚ – Český statistický úřad

ČTK – Česká tisková kancelář

MF - Ministerstvo financí

OECD - Organisation for Economic Co-operation and Development - Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj.

INFE - International Network on Financial Education - Mezinárodní síť finančního vzdělávání.

IGFE - International Gateway on Financial Education – Mezinárodní portál finančního vzdělávání.

MŠMT – Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy

MFČR - Ministerstvo financí České republiky

MKN-10 - Mezinárodní klasifikace nemocí

Úvod

Zadlužení osob a domácností v České republice pozorujeme jako problematický jev teprve necelé desetiletí. V devadesátých letech, po revolučních změnách ve společnosti, byla celá ekonomická struktura na pomyslném novém začátku a zadlužení se bylo domácnostmi vnímáno jako krajní řešení. Bylo tomu tak i z důvodu vysoce úročených prvních finančních produktů na českém trhu. Ochota bank k poskytování úvěrů drobným klientům také nebyla příliš vysoká. Za celé desetiletí nedošlo k výrazným zvrátům a zadlužení domácností v některých fázích dokonce i pokleslo. Důvody můžeme spatřovat jednak v nejisté budoucnosti i v rozsáhlých ekonomických a sociálních změnách. Ke zlomu v zadlužování domácností došlo až na počátku nového tisíciletí, v druhé polovině roku 2000. Tento zlom se týkal jak celkového počtu domácností, které byli ochotné se zadlužit, tak i výše většiny poskytovaných úvěrů. (*Analýza zadluženosti českých domácností*, on-line cit. 25.10 2005).

Na rozdíl od západních zemí, které neprošli totalitní zkušeností a měli čas i příznivější vývoj ekonomiky pro ponaučení, jak s úvěry pracovat, jsme my v českém prostředí počátkem milénia zaznamenali o to strmější nástup negativního zadlužování, ve kterém jsme rychle dohnali trend nastupující počátkem nového tisíciletí všude na světě. Kromě hypotečních úvěrů se nově masivně rozšiřují spotřebitelské úvěry na cokoliv. Ty jsou pro klienta podpořené masivní reklamou, nejvýše úročené, a tedy i nejméně výhodné. Zhoršující se ekonomické prognózy, strmé stoupaní křivky nezaměstnanosti, celková nejistota na trhu práce a snaha zachovat si svou životní úroveň. To vše jsou příčiny chování, které dnes považujeme za finančně rizikové a kterému předchází mimo jiné hluboká finanční negramotnost v populaci.

1. Vymezení pojmu předlužení z pohledu globálního prostředí

S právním pojmem předlužení můžeme pracovat tehdy, když mluvíme o fyzické nebo právnické osobě dlužníka. Označení předlužení můžeme dle práva užít jen v případě, že má dlužník zároveň více věřitelů a souhrn výše jeho celkového dluhu převyšuje hodnotou jeho majetek. Jestliže dlužník není schopen svým závazkům finančně dostát, hrozí mu takzvaný institut úpadku. O hrozící úpadek jde jen tehdy, je-li přítomno důvodné podezření, že dlužník nebude- i se zřetelem ke všem okolnostem své činnosti- schopný dluh splatit. (INSOLVENČNÍ ZÁKON 182/2006 Sb. § 3.)

Zejména během posledního desetiletí si velká část české i evropské společnosti zvykla žít na dluh. „Na začátku nového tisíciletí jsme svědky nebývalé rychlého rozvoje finančních služeb a paralelně s tím zažíváme i poměrně významnou změnu chování české populace. Tradičně konzervativní postoj k úsporám a zadlužování se postupně mění, rostou tendence k rychlé spotřebě a s ní i ochota občanů k zadlužování“. (ŠKVÁRA). Málokoho dnes překvapí, když nám někdo řekne, že si půjčil na nové auto, domácí spotřebiče nebo na přestavbu své kuchyně. Ovšem můžeme si snadno půjčit i na zcela nehmatatelné věci. Vzít si úvěr na dovolenou, můžeme si dokonce půjčit i na Vánoce. Vánoce jako takové. Přibývá u nás lidí, kteří svým blízkým chtějí dopřát bohatou nadílku dárků, na kterou by ze svých celoročních příjmů nešetřili, ale přibývá i lidí, kteří si už nemohou ze svého měsíčního příjmu dovolit pořídit ani vše to, co je u nás zvykem na Vánoce nakupovat na slavnostní tabuli pro obyčejné pohoštění svých blízkých. „Spotřebitelské úvěry více čerpají lidé s nižšími příjmy a nižším vzděláním. Právě na ty ale také více doléhá ekonomická krize včetně nezaměstnanosti“. Což představuje tu tak nechvalně známou cestu do bludného finančního kruhu prohlubujícího se nedostatkem. Například od roku 2000 do roku 2010 vzrostla míra zadluženosti obyčejných českých domácností z 5,5 na 30,8 %. Počet exekucí do domácností roste v podobně vysoké úměře. V roce 2007 jich bylo 428 tisíc, v roce 2008 to bylo 554 tisíc a v roce 2010 už dokonce 702 tisíc. (POTŮČEK, 2011, s. 62).

V současné době (údaj z 12/2013) má nějakou formu půjčky téměř každý druhý Čech a čerpá ji především od banky. Vyplývá to z on-line výzkumu zaměřeného na postoje a chování zákazníka agentury GfK Czech, který se prováděl na vzorku 960 respondentů.

K nejběžnějším důvodům, proč si Češi půjčují peníze, patří zejména vybavení domácnosti, elektrotechniky, bydlení nebo pořízení automobilu. "Někteří lidé si nepůjčují

peníze za účelem nákupu spotřebních věcí, ale kvůli splacení předešlých dluhů. Tyto dluhy splácejí ve větší míře díky finanční výpomoci od známých, v menší míře pomocí dalších půjček od rodiny a nebankovních institucí," uvedl Jiří Nosek, představitel společnosti GfK. (ČTK- Česká tisková kancelář in www.investicniweb.cz, on-line cit. 8.12 2013).

Podle údajů ČNB se dluhy českých domácností u bank a finančních institucí v listopadu 2013 dále zvyšovaly, oproti říjnu 2013 vzrostly o 7,8 miliardy korun na celkových 1,21 bilionu korun. Meziročně byl nárůst vyšší o 52,6 miliard korun. (ČTK in www.investicniweb.cz, on-line cit. 31.12 2013).

Když se zamyslíme nad provázaností všech ekonomických toků dnešních trhů a virtuálností přechodů plusových i minusových finančních hodnot z jednoho konce světa na druhý, je jasné, že spolu úzce souvisí už základní spotřeba obyvatelstva ve státě až k akciovým obchodům na světové burze. „Spotřebou obyvatelstva zde rozumíme veškeré spotřební produkty a služby, které má obyvatelstvo k dispozici ke své osobní spotřebě, eventuálně jsou předmětem používání a prostředkem uspokojování potřeb jednotlivých obyvatel, rodin, domácností i společnosti jako celku“. (JÍLEK, MORAVOVÁ, 2007, s. 76).

Co vše nám dnes určuje životní úroveň? Není to jen něco, co si můžeme dovolit nakoupit, ať už na dluh nebo takzvaně formou cash. Stejně významnými, ne-li významnějšími ukazateli toho, na jaké úrovni si naše společnost žije, jsou i úrovně sociální a ekologická. Většinou tyto úrovně měříme v celostátním měřítku za období jednoho roku a pro výsledek v určité specifické oblasti používáme pojmu národní pokrok. (JÍLEK, MORAVOVÁ, 2007, s. 83).

Na úrovni sociální dnes často autoři i novináři rozdělují společnost do určitých tříd. Tato sociální stratifikace je však poměrně nepřesná. Zejména z hlediska neustálého mediálně zdůrazňovaného ekonomického postavení člověka jako rozhodující složky celé jeho sociální spokojenosti, která vychází už z pohledů na společnost, o kterém píše Max Weber. Na ekonomické úrovni lze lidi rozdělovat podle postavení v zaměstnání nebo druhů příjmů, které mají. (SPINKER, P.) Nebude tedy možná daleko od pravdy úzké propojení mezi tím, že stále více lidí má vzrůstající potřebu zvyšovat si svoji sociální spokojenost právě skrze nákup hmotných statků a následnou potřebou dávat tyto statky na odiv ostatním/ sami sobě/ společnosti/ sousedům. Zmiňovaná ekologická úroveň státu stojí a do budoucna pravděpodobně bude stát více a více v popředí důležitosti. „Člověk by byl lepším, zdravějším a šťastnějším, kdyby věnoval menší pozornost a menší vášeň, lásku, nenávisť atd. svému vlastnímu druhu a naopak větší pozornost přírodě“. (Thomas Jefferson in POTŮČEK, 2011).

Je snad náhodná spojitost mezi vysokou eko-úrovní severských států a velice dobrým a účinným sociálním systémem tamtéž? Státy s takzvaným skandinávským sociálním modelem získaly obecně tak dobrou pověst díky dosažení vysoké míry sociálního zabezpečení svých občanů aniž by zároveň zpomalovali růst a svoji konkurenceschopnost. Severské státy, zejména Dánsko, získalo v mezinárodním žebříčku *Global Competitiveness Report* tak dobré hodnocení (3. místo) díky dynamickému ekonomickému růstu, nízké míře zadluženosti svých občanů a transparentnosti státních institucí. (ČERMÁKOVÁ, L. 2009). Dlužíme si nejen sami sobě navzájem na úrovni osobních pohledávek nebo státních dluhů mezi jednotlivými vládami a bankami, ale dlužíme něco- přeneseně řečeno- i prostředí, ve kterém žijeme?

Výroba všech našich spotřebitelských produktů, za které jsme poté ochotni peníze utratit, životní prostředí od počátku svého výrobního procesu ovlivňuje a nelze to změnit. Asi vždy bude většina primárních surovin pocházet z přírody. Z této úvahy logicky vyplývá, že i příroda je naším věřitelem. Ve státech východní Evropy jsme tento dluh tvořili po čtyři desetiletí vlády sovětského bloku a teprve s velkým zpožděním jsme ho v devadesátých letech začali splácet.

Na začátku 90. let v ČR především díky tehdejšímu ministru životního prostředí Josefu Vavruškovi a mnoha dalším ekologickým aktivistům, ale i díky celkově zjitřenému vědomí a nadějnému očekávání české společnosti se podařilo v průběhu dvou let, 1990 – 1992, přijmout čtrnáct environmentálně orientovaných zákonů. Investice do životního prostředí výrazně vzrostly a za některá léta přesáhly až 2% HDP (hrubý domácí produkt). Vzniklo Ministerstvo životního prostředí a Federální výbor pro životní prostředí. (POTŮČEK, 2011, s. 64,65). Přesto, je možné dluh s takovým prodloužením někdy splatit zcela? Populace navíc celosvětově roste a s tím, jak roste počet obyvatel na kontinentech a v jednotlivých zemích, tyto země zvyšují i svoji spotřebu primárních přírodních zdrojů. Podle odhadů OSN bude v roce 2100 na Zemi žít pravděpodobně 11- 14 miliard lidí. Od roku 1950 svět vyčerpá 30% všech přírodních neobnovitelných zdrojů. Dále podle OSN 20% světové populace, té ekonomicky bohatší, spotřebovává 86% veškerých světových zdrojů. V roce 1972 napsali autoři Donnella a Dennis Meadowsovi knihu *Meze růstu*, která upozorňuje na celosvětové vzrůstající varovné trendy ekonomického vývoje 2. poloviny 20. století a jejich možná rizika.

„Náklady na pokračování růstu rostou rychleji než růst sám, a dosáhly úrovně, která sráží ekonomiku na kolena. Pod pojmem "náklady" samozřejmě autoři *Mezí růstu* nechápali

peníze. Náklady, o něž jde, jsou tvořeny energií, zdroji a pracovními silami“ (GREER, online cit. 25.6 2010).

O 20 let později, v roce 1992, napsali stejní autoři pokračování této práce, *Překročení mezí*, kde potvrdili, že se většina rizik skutečně naplňuje. Palčivým problémem je vysoce nerovnoměrné rozdělení produkce a spotřeby potravin. I za stálého nadměrného čerpání primárních zdrojů vyspělými státy na světě denně umírá několik tisíc lidí hladem. (DOČKAL, 2008, s 100-101). Příčinou zřejmě nebude to, že bychom dnes na některá místa ve světě nedokázali potraviny přepravit. Bude potom pravděpodobnějším důvodem této situace enormní zadlužení, zúročení a tím způsobem zavázání si některých států vůči jiným?

Je za takových podmínek na globální úrovni vůbec někdy možné splatit tyto obrovské úvěry, které si navzájem poskytují cizí státy a například i evropské země, aby sjednotili nebo alespoň přiblížili svou sociálně-ekonomickou úroveň? To, jak si v plnění svých závazků stojí jednotlivé státy, udává platební bilance země. Jedná se o jeden z nejdůležitějších dokumentů, u nás vydávaných ČNB (Česká národní banka). Informuje o věřitelské a dlužnické pozici České republiky vůči zahraničí. Podává systematický a chronologický vývoj státních pohledávek a závazků během sledovaného období, zpravidla jednoho roku, i s výsledným kladnými nebo zápornými hodnotami salda. Vydává se jak v CZ korunách, US dolarech i Eurech. (JÍLEK, MORAVOVÁ, 2007, s. 179-181). Z pohledu práva jsou objektem úvěrů mezi fyzickými, právními osobami i státy jejich peněžité plnění. Tento fakt a jeho právní vztahy spadají zároveň do rámce práva finančního, obchodního i občanského. Z toho vyplývá, že úvěr není pojmem, který by se řadil čistě do jedné oblasti práva. Vztahy takto upravované při realizaci vlastních úvěrových závazků a jejich plnění mají spíše soukromě-právní charakter, zatímco ty vztahy, které upravují obecný charakter a pravidla poskytování úvěrových produktů mají spíše veřejnoprávní charakter. (BAKEŠ a kol., 2012, s. 322).

Nejmenším měřítkem určitého finančního deficitu nebo finančního plánování obecně je fyzická osoba, popřípadě domácnost se svou půjčkou. Touto oblastí dluhů a předlužení se budu zejména v této práci zabývat. Tím nejvyšším měřítkem je stát se svým státním rozpočtem a bankovními transakcemi mezi jednotlivými zeměmi. S určitým finančním deficitem, větším či menším, se ve svém životě setká asi každý z nás. Stát má vládou a svými zákony pro případ rozpočtových deficitů poměrně jasně a s předstihem určený plán jejich plnění. Člověk jako jedinec, který je ovlivňován sociálním prostředím naší západní „informační společnosti“, však takový plán, přestože je nezranitelnější jednotkou ve

společnosti, zpravidla nemá. Začíná nad ním většinou přemýšlet až ve chvíli, kdy již není jiné varianty, než určitý deficit ve svém rozpočtu vytvořit.

Jedinec nebo domácnost má tři základní možnosti jak peníze, které do svého rozpočtu potřebuje včlenit navíc, získat. Potřebnou částku si může postupně naspořit, získat ji z vhodné investice, (zde je samozřejmě předpokladem, že nějaké peníze do počáteční investice má k dispozici a že je částka vyšší, aby byl efekt vůbec výhodným) a konečně si také může potřebnou částku půjčit. (PETÝRKOVÁ, CHMELAŘOVÁ, 2011, s. 65). Je jasné, že první jmenovaná varianta je z hlediska určité finanční jistoty a stability nejlepší volbou, vyžaduje i zodpovědnost a vůli se dočasně uskromnit, druhá varianta není zdaleka vhodná pro každého, jistě ne pro osobu, která se správou svých finančních prostředků nemá tolik zkušeností, a její příjmy jsou spíše podprůměrné.

Podle Českého statistického úřadu průměrná mzda v České republice za rok 2012 činila 25 101,- Kč. Medián mezd, tedy střední srovnávaná hodnota výše mezd činila 22 446,- Kč. U mužů činil v průměru 24 577,-Kč, u žen 20 035,- Kč. (ČSÚ). Z dat ČSÚ již tradičně vyplývá, že k rovnosti mezd mezi muži a ženami máme před sebou ještě dalekou cestu a že ve skutečnosti ženy jsou tou nejzranitelnější ekonomicky aktivní jednotkou společnosti.

Třetí varianta, úvěr nebo půjčka je u nás stále častější volbou a přitom variantou nejriskantnější a poskytující nejmenší záruku toho, že se k výsledné plusové částce opět dlužník dostane. Ve chvíli, kdy přijde nečekaná událost, nemoc, ztráta zaměstnání (nezbytné výdaje navíc) pak často dochází k tomu, že dotyčný svůj dluh již nedokáže splácet a dluhy se hromadí. Dotyčný se tak dostává do takzvaného bludného kruhu dluhů. Půjčuje si na to, aby mohl splatit dřívější splátky. V takové chvíli je důležité na nic nečekat a situaci okamžitě řešit. Úroky totiž narůstají a tak je potřeba si se svým věřitelem vyjednat například „zmrazení“ dluhu. (PETÝRKOVÁ, CHMELAŘOVÁ, 2011, s. 72). Otázkami a motivy proč stále více českých domácností volí tuto možnost, se budeme zabývat zejména ve třetí podkapitole této práce.

1.1 Finanční gramotnost

Zejména během posledního roku a v souvislosti s velkým nárůstem předlužení fyzických osob v posledních letech, jsme si v médiích mohli všimnout zvýšeného počtu informací o vznikajících projektech, které by ve své realizaci cílily na zvýšení úrovně základní finanční gramotnosti dětí již ve školách. Lichtenbergová a Frintová pro Učitelství říkají: „Od školního roku 2009/2010 je finanční gramotnost součástí Rámcových vzdělávacích programů na středních školách. Od letošního září (2013) bude povinná výuka finanční gramotnosti také na školách základních“. (LICHTENBERGOVÁ, FRINTOVÁ).

Autorky článku pokračují otázkou a ptají se: „Proč je vlastně důležité rozvíjet finanční gramotnost už od útlého věku“? K tomuto poukazují na skutečnost, že řada lidí dnes všeobecně zvýšenou míru zadluženosti obyčejných domácností považuje za zcela přirozený ekonomický jev. Jako by nebylo zapotřebí pátrat po skutečných příčinách. Pokud něco většina společnosti považuje za časté a přirozené, nemá pak dostatečnou motivaci nastalou situaci efektivně řešit. Zaměření se na děti ve školách je tedy tím prvním a logickým preventivním krokem, jak zadlužení občanů stále nezvyšovat. „Dospělí lidé, ovšem jen Ti, kteří umějí rozumně hospodařit se svými příjmy, vědí, kolik činí jejich měsíční příjmy, kolik stojí provoz domácnosti, auta, potraviny, apod. Vědí tedy, že není možné utratit většinu peněz ihned pro své osobní výdaje. Jinými slovy vědí, že za určitých okolností si zkrátka věc pro sebe nemohou pořídit, protože na druhé straně nutných výdajů by jim částka zcela jistě chyběla. (LICHTENBERGOVÁ, FRINTOVÁ).

Jak je patrné, nejde v případě počtů s příjmy a výdaji pro domácnost o žádné složité matematické operace. Příčina s velkou mírou pravděpodobnosti tedy nebude v tom, že by si lidé a domácnosti nebyli schopné takové výdaje spočítat, ale spíše bychom mohli mluvit o jakési lhostejnosti či nevědomosti o možném předcházení finančním problémům. Lhostejnost a všeobecná neinformovanost společnosti o nějakém druhu sociálního problému je vždy dlouhodobou a obtížnou otázkou k řešení. Projekty jako například nejznámější iniciativa Finanční gramotnost do škol, která v současnosti funguje jako vzdělávací internetový portál přístupný všem, zaměřený především na učitele středních a základních škol, cílí předání základní finanční gramotnosti přímo k dětem a mladým lidem. Informace, které takto děti dostanou ve školním prostředí od svých učitelů, pak mohou přirozenou komunikací v rodině přenést i na svoje rodiče. Tak koncept celého projektu mnohonásobně zvyšuje svoji potenciale účinnost a užitečnost pro celé rodiny. Projekt je deklarovaný jako nezávislý na jakékoli bankovní či finanční instituci, všechny poskytované materiály jsou všem přístupné

zdarma na stránkách projektu, který je provozovaný obecně prospěšnou společností Yourchance o.p.s. Za svoje primární cíle si vzdělávací projekt klade především:

- Zatraktivnit výuku finanční gramotnosti na základních a středních školách.
- Postavit výukové materiály na prakticky využitelných informacích a zkušenostech.
- Poskytnout ucelené informace k tématu finanční gramotnosti v takové formě, které bude snadno využitelná na ZŠ a SŠ.
- Vytvořit a poskytnout zajímavé pomůcky k interaktivní výuce.
- Umožnit sdílení zkušeností odborníků z praxe.
- Podílet se na celkové prevenci předlužení rodin v České republice. (www.financnigramotnostdoskol.cz, *O projektu*).

Vzdělanost obyvatelstva a volný přístup ke vzdělání vůbec je jedním z tradičních měřítek vyspělosti země. Dnes o to více, když vidíme, že problém po dlouhou dobu zůstával bez strategických řešení a přitom se vyvíjel/í s velkou dynamikou. Pomalu tak narůstal a to samozřejmě nejen v České republice. S ohledem na události v bankovním a hospodářském sektoru za posledních několik let byla zahájena i řada mezinárodních projektů, vycházejících ze stejné koncepce jako česká Strategie finančního vzdělávání. (viz. níže).

Například v roce 2008 byla v rámci OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) vytvořena mezinárodní skupina pro finanční vzdělávání: International Network on Financial Education – zkráceně INFE. Tato síť v současné době zastřešuje více než 130 institucí z 60 členských států, členem je také ČR prostřednictvím MF a ČNB. „Cílem je především zvýšení celosvětového povědomí o významu a důležitosti finančního vzdělávání a dále také podpora členských států ve vytváření jejich národních strategií finančního vzdělávání. V témže roce byl zprovozněn také mezinárodní webový rozcestník (International Gateway on Financial Education – IGFE), který má sloužit jako jeden ze základních zdrojů informací z oblasti finančního vzdělávání, jejich zprostředkování a k celkové podpoře aktivit INFE“. (*Národní strategie finančního vzdělávání*, 2010, s. 3).

MF (Ministerstvo Financí) zadalo ve spolupráci s agenturou STEM/MARK v roce 2007 ke zpracování průzkum na téma finančního vzdělávání. Jeho cílem bylo zejména zjistit postoje českých občanů k problematice finančního vzdělávání a také zjistit míru jejich potřeby se v tomto směru dále vzdělávat. Můžeme předpokládat, že situace se do současné chvíle o něco zlepšila. Tedy že lidé již mají k dispozici o něco více snadno dostupných informací, jistě i zásluhou vládní strategie.

Vzdělávání například v přírodovědných a humanitních oborech má v naší zemi dlouholetou tradici a proto se i v mezinárodním srovnání v těchto odvětvích můžeme pochlubit dobře vzdělanou populací. Ve světě peněz to ale prozatím tak neplatí, a to z několika důvodů. Finanční a ekonomická gramotnost nemůže mít dostatečnou oporu v domácí výchově, protože ani generace rodičů dnešních teenagerů nemohla získat dostatečnou zkušenost s běžnými finančními produkty nabízenými v tržní ekonomice. (ZAMRAZILOVÁ in SKOŘEPA, SKOŘEPOVÁ, 2008 s. 3).

Ministerstvo financí v posledních letech na tento deficit konečně také reagovalo a ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvem průmyslu a obchodu a Českou národní bankou zpracovalo svou strategii, s platností od roku 2007 do 2015 a s aktualizací v roce 2010. Dokument schválila tehdejší vláda Usnesením vlády České republiky č. 338 ze dne 10. května 2010. (POHOŘELÝ, www.msmt.cz, on-line cit. 2.9 2013).

„Cílem této vládní strategie je vytvoření systému finančního vzdělávání pro zvyšování úrovně finanční gramotnosti v ČR.“ Toto usnesení a jeho cíle korespondují s celkovými vzdělávacími prioritami MŠMT do roku 2020. (www.vzdelavani2020.cz). Národní strategie finančního vzdělávání mluví o svých dvou základních pilířích, které vymezuje pojmy vzdělávání počáteční. (definuje: „Školský zákon“ 561/2004 Sb. a „Zákon o vysokých školách“ 111/1998 Sb.)

Vzděláváním dalším rozumíme každé vzdělávání, které není počátečním. Prvním, (počátečním) se myslí již zmiňované vzdělávání v rámci základních a středních škol, prostřednictvím vyškolených učitelů, kde jako hlavní garant stojí stát a (MŠMT) Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy.

Finanční vzdělávání další je zaměřeno na dospělou populaci, na současné i potencionální spotřebitele finančních produktů a služeb. Ministerstvo v dokumentu předpokládá, že toto další vzdělávání je realizováno především soukromým sektorem, prostřednictvím profesních sdružení finančních institucí a sdružení spotřebitelů. Určitou roli v dalším finančním vzdělávání podle něj hrají také subjekty veřejné správy.

Dále pro obecnou představu a k lepšímu pochopení celého pojmu ministerstvo rozpracovává složky, které následně chápeme jako celistvou finanční gramotnost.

1.1.1 Složky finanční gramotnosti

Peněžní gramotnost	Cenová gramotnost	Rozpočtová gramotnost
--------------------	-------------------	-----------------------

Rozpočtová gramotnost

Správa osobního/ rodinného rozpočtu	➤ Správa finančních aktiv
	➤ Správa finančních závazků

(MFČR, *Národní strategie finančního vzdělávání*, 2010).

V první tabulce shora vidíme tři základní složky, ze kterých se při jejich praktickém spojení teprve stává ucelená dovednost. Být komplexně finančně gramotným.

Peněžní gramotností chápeme kompetence nezbytné pro správu hotovostních i bezhotovostních peněz, jejich transakcí a správu celých nástrojů k tomu určených (platební karta, běžný nebo spořicí bankovní účet). V případě zavedení nějakého z výukových programů do škol je třeba v tomto bodě děti naučit primárnímu chápání hodnoty peněz, hodnoty jejich kapesného a možnosti spoření drobných částek z něho. To je tím nejlepším základem pro pozdější chápání složitějších peněžních operací, pokud se tomu děti z nějakého důvodu nemohou dobře naučit správným příkladem doma ve své rodině.

Cenová gramotnost může již být na běžné pochopení složitější, nejedná se jen o porozumění tomu, kolik co stojí, ale jde o kompetence nutné k porozumění cenových mechanismů a inflaci. Inflace je vlastně cena peněz v čase. Je nutné chápat, že hodnota peněz není neměnná, ba naopak může se měnit rychle i pomalu podle různorodých hospodářských a ekonomických ukazatelů. Při inflaci dochází v podstatě k porušení ekonomické rovnováhy, kdy příliv statků převyšuje příliv peněz. Tímto způsobem měna, jako nekonstantní hodnota, ztrácí na své původní ceně a tedy i aktuální koupěschopnosti.

K tématu globální ekonomické rovnováhy a systému pohybu měny v celosvětovém měřítku se velice zajímavým, ovšem pro konvenční chápání leckterých finančních odborníků

do jisté míry „uvězněných v oboru“ kontroverzním způsobem vyjadřuje americký finanční odborník a poradce v oblasti investic do drahých kovů, autor ekonomicky naučných publikací a filmů Michael Maloney. Říká: „My všichni jsme tím, co ve skutečnosti dává měně jako platební jednotce její hodnotu. Měna se stala, ze své naprosté globální většiny objemu, jen pohybem virtuálních čísel mezi bankovními účty a to navíc s určitými ztrátami (pro běžné vkladatele) a úroky (při úvěrových produktech). Úroky představují jen další minusovou položku. Také jsou jí daně z příjmu odváděné státům v jednotlivých zemích světa v různé procentuelní výši. Stále s touto měnou ale hýbeme my sami“. (MALONEY, www.czechfreepress.cz, on-line video cit. 22.1 2014).

Podle většiny rakouských ekonomů se při státem nenarušovaném vývoji peněžního systému na trhu časem ustálí peníze v podobě několika komodit, vhodných ke směně. Historicky to byli zlato a stříbro. Pro usnadnění prováděných transakcí však časem vznikají na trhu peněžní substituty (bankovky, cenné listiny). Obrovské zjednodušení platebního systému spočívalo v možnosti mít peníze uschované u bankéře v depozitu a platit jimi převodem vlastnických práv těchto peněz. Dokud se obchodovalo jen s těmi penězi, které se v bance i fyzicky nacházeli, hovoříme o stoprocentním krytí. To je dnes ale dávno minulostí. Současností je to, co ekonomové zpravidla nazývají systém s částečným krytím. Tedy jen část hodnoty peněz je podložena další fyzickou hodnotou. Spolu s částečným krytím současně vznikají i úroky. Zajímavé je, že ekonomové se dnes snaží vysvětlit existenci úroků tak, že hledají příčinu v lidském jednání nikoli v podmínkách externího světa.

Jedná se o teorii časové preference. Lidé upřednostňují „ted' před později“ a „dříve před potom“. Větší hodnotu pro nás má jakýkoliv statek v bližší časový okamžik než v okamžik vzdálenější. Pokud nechceme čekat, musíme přidanou hodnotu naší časové preference „ted'“ zaplatit pomocí úroků. Vyšší ochota lidí čekat tedy znamená nižší časovou preferenci a nižší úrok k zaplacení navíc. (KODEROVÁ, SOJKA, HAVEL, 2011. s. 69-71).

K tématu uvědomění si skutečného poměru hodnot mezi člověkem, společností a penězi a měnou se v úvodu své pravidelné rubriky pro portál Ihned.cz vyjadřuje i známý ekonom Tomáš Sedláček: „Zdrojem růstu jsme my sami. Zdrojem růstu se stáváme tak, že části našeho konání, našeho já, které do té doby nebyli součástí tržního mechanismu, se jím stanou. Věci, které dříve nebyli součástí tohoto mechanismu jako například komunikace. I ta má totiž dnes svoji tržní hodnotu.“

Takže je vlastně na nás, kam až chceme růst“. (www.dialog.ihned.cz, on-line cit. 6.12 2012). Je na nás, chceme-li na globálním trhu, čemu dáváme hodnotu a později ji vyjadřujeme penězi.

1.1.2 Vybrané výsledky průzkumu MF z roku 2007

Pro lepší náhled i do situace nedávno minulé v oblasti dluhů a obecné finanční gramotnosti v ČR se podívejme na některé hlavní výsledky výzkumu zadaného Ministerstvem financí z roku 2007:

- Celkem 45 % populace s nerozhodností, deklaruje schopnost jakési orientace v nabídce konkrétních produktů na finančním trhu.
- Necelá jedna třetina (29 %) tázaných přiznává, že úroveň jejích znalostí jí brání v plnohodnotném využívání finančních produktů – nejčastěji jde o investiční, dále pak o úvěrové a spořicí produkty.
- Cca 3/4 dospělé populace považují jak znalost pojmů, tak přímo vzdělávání a získávání nových informací z finanční oblasti za důležité.
- 9 z 10 dotázaných pokládá za užitečné vzdělávání dospělé populace v oblasti hospodaření s penězi. Pochopení pojmů, souvislostí a další vzdělávání vítají především lidé již informovaní, vzdělanější a mladší.
- Většina (81 %) respondentů se shoduje v tom, že v průběhu školní docházky znalosti pro orientaci v oblasti financí a bank nezískala.
- Téměř všichni (93 %) souhlasí s možností objasnit základní pojmy z oblasti finančního světa na středních školách a necelá polovina by toto učivo směřovala již na základní školy.
- Většina populace preferuje spíše pasivní formu případného dalšího vzdělávání - 3/4 dotázaných deklaruje zájem o čtení letáků, brožur, článků na internetu apod. o něco méně lidí by pak četlo i odborné přílohy v tisku nebo by sledovali specializované televizní pořady.
- Zájem účastnit se nějaké formy organizovaného finančního vzdělávání deklaruje 3/4 dospělé populace, a to v případě, že by bylo zcela zdarma a bez propagace a reklam konkrétního poskytovatele.

- Pouze čtvrtina domácností sestavuje pravidelně svůj rodinný nebo osobní rozpočet, další 2/5 toto činí v případě plánování větších výdajů.
- Převážná většina všech respondentů se shoduje na potřebě dalšího vzdělávání celé populace (dětí, mládeže, dospělých i seniorů) zejména v oblasti tvorby rodinných rozpočtů, investic a správy úvěrů.

(*Finanční gramotnost, výzkum STEM/MARK pro MF, 2007 a MFČR, Národní Strategie finančního vzdělávání, 2010*)

1.2 Postavení dlužníka v současné společnosti

Pokud se budeme snažit udělat si jasnější obraz o postavení člověka v jeho nelehké dlužní situaci, musíme se jistě nejprve zaobírat primárním prostředím, ve kterém se tento člověk nachází, protože již ze samotného názvu této kapitoly vyplývá, že dlužník je integrován do konkrétního, socio-kulturního prostředí. V tomto prostředí má své aktuální obtížné postavení a tedy stojí v něm na určité sociální pozici.

Osoba je vnitřně utvářena nejdříve od své nejmenší sociální skupiny, rodičů, širší rodiny, po stále větší sociální uskupení, do kterého proniká. Škola, přátelé, zaměstnání, komunita, obec, až po společnost jako takovou, kterou tvoří právě a opět jednotlivci.

Vedle místního utváření se projevuje i druhá, tentokrát globální tendence, která se jeví kulturně unifikačními prvky. Tato unifikační tendence je dnes fenoménem neoddělitelně spjatým s celým globalizačním procesem a má v současnosti více negativních nežli pozitivních konotací a důsledků, jakými jsou například masová kultura.

Člověk, s jistotou v západním uspořádání společnosti, je dnes v každém případě součástí tohoto globalizačního procesu i masové kultury ať již dobrovolně a rád, tak i nevědomě a bez jakéhokoliv svého většího zjevného přičinění. Jedním ze základních úkolů současnosti je výzkum vlivů globalizace na proměny v antroporealitě a jí relevantního prostředí. Zkoumání v takové všezahrnující oblasti je ještě o to těžší, uvážíme-li, že se díváme na proces, který je stále v pohybu, nezpomaluje ba naopak. Jednou z nejdynamičtějších oblastí v globalizaci je ekonomika a tak trochu v pozadí se stále nachází ekologie. Vycházíme-li z předpokladu, že globalizace je transformační proces celé naší reality a prostředí, musí být obrovským způsobem energeticky a zdrojově náročná. (CIHELKOVÁ a kol. 2011, s. 34 – 53).

Aktuálním tématem je v našem případě, člověk jako nejmenší tvůrčí jednotka společnosti a jeho využívání všech dostupných zdrojů. Můžeme dokonce do jisté míry tvrdit, že to, jakým způsobem jednotlivec využívá své dostupné zdroje, následně vytváří jeho postavení a i jeho sociální realitu.

Zygmund Bauman poukazuje na zajímavou přednášku francouzského sociálního teoretika a významného analytika dnešní doby Pierra Bourdieua z roku 1997 s názvem, v originálním znění: „Le précarité est aujourd'hui partout.“ Tedy: „Nejistota je dnes všude“.

Hovoří v ní o křehkosti, extrémní nestabilitě dnešního socioekonomického systému, o důsledcích, které toto má na vědomí každého jednotlivého člověka. Nejistota je podle něj předznamenáním mnohého dalšího chování člověka, především co se týká zajištění základního životního zaopatření. Živobytí je pro mnohé s každým dnem nejistější a křehčí, někdy se může vše, na co jsme v životě nuceni se každý den spoléhat, zhroutit v jednu okamžiku.

Mnoho lidí naslouchajících hlasům ekonomických odborníků, popřípadě pozorujících osudy svých rodinných příslušníků či známých má dobré důvody se domnívat, že vzrůstající nezaměstnanost se přes odhodlání ve tvářích politiků i přes jejich stranické závazky do dalších období stala v bohatých zemích systémovým problémem. Určitá povolání pomalu zcela mizí. Nejsou již zapotřebí. Na tom samotném by jistě nebylo nic negativního, naopak jsme opakovaně přesvědčováni, že stále dokonalejší technologie výroby jsou pro společnost a pracující úlevou od tvrdé práce. Platíme ale jako společnost něco i za tuto úlevu? Má naše úleva a reklamované zjednodušení života také svoji cenovku?

Flexibilita je kouzelným slovem dneška, které otevírá dveře k mnoha pracovním pozicím. (BAUMAN 2002, s. 254-258). Je ale také zpravidla předzvěstí zaměstnání bez zabudovaných dlouhodobých jistot. Menšina zaměstnavatelů dnes do svých benefitů poskytovaných zaměstnancům zahrnuje penzijní příspěvek. Zaměstnavatelům se od začátku roku 2013 nabízí možnost zvýšit příspěvek svým zaměstnancům na penzijní připojištění nebo životní pojištění a ve vyšší hodnotě si ho odečítat z daní. Tato změna by jim měla přinést především možnost vyšší daňové úspory spolu se silnější motivací pro své zaměstnance. Otázkou zůstává, zda toho dostatečně využijí a budou chtít i dále zkvalitnit motivaci, jistotu a postavení svých zaměstnanců.

„Například průměrný měsíční příspěvek, poskytovaný zaměstnavatelem na penzijní připojištění (v ČR), loni (2012) nepatrně klesl a činí zhruba 517 Kč, na životní pojištění příspěvek rovněž klesl na 522 Kč,“ říká finanční analytik společnosti Partners Dušan Šídlo. Podle něj se na vyšší příspěvky mohou těšit jen zaměstnanci v lukrativnějších oborech, kde už dříve zaměstnavatelé přispívali nejvyššími možnými částkami, až dvěma tisíci korun měsíčně. (www.penize.cz, 24.1 2013). I tento nepatrný příklad zde podporuje tezi o stále se snižujících jistotách, dokonce i pro člověka, který aktuálně stálý pracovní úvazek má. Práce je v dnešní ekonomii chápána jako statek, který je obchodován na trhu. Má samozřejmě svá specifika, přesto však není výjimkou z působení tržních mechanismů.

Ke klíčovým specifickým obchodovatelné lidské práce patří například vzácnost (omezenost počtu vhodných a kvalifikovaných pracovníků na jednu pozici), odvozenost poptávky po práci od poptávky po jejích produktech, výsledcích a výrobcích, na kterých se podílí. Dále také neodlučitelnost od svého nositele. Práci jako takovou můžeme vidět jen ve spojení s člověkem, který ji vykonává. Taktéž specifická je zvyšující se diverzifikace trhu práce. To znamená, že není práce jako práce. Vlivem specializace započaté s rozvojem samostatných věd vzniká řada dílčích trhů, některé méně náročné jiné obtížnější, mezi nimiž mohou pracovníci přecházet s vynaložením menšího či většího úsilí (do vzdělání, přípravy, apod.) Množství volné nabízené práce a mzda za ni je tedy určována vzájemnou interakcí mezi nabídkou a poptávkou po takové činnosti.

Na straně nabídky stojí člověk se svými dovednostmi, vzděláním, osobními předpoklady, předchozími zkušenostmi a v neposlední řadě se svou současnou motivací pro výkon práce. Člověk se v takovém systému vlastně stává sám sobě jakýmsi koučem a manažerem v jednom. Jsme to vždy jen my, kdo si musí být vědom potřeby investic do vlastních zkušeností, vzdělání, praxí s ohledem na vidinu užitku, který výměnou za svou práci dostaneme. Pokud bychom si pokusili představit koláčovitý graf všech užitků, které získáváme za naši práci, jeho většinu by vyplňovala mzda, peníze. Jsou přítomné ale i další, podle jednotlivých pozic rozdílné užitky, kterých se nám za výkon naší práce dostává. Může se jednat o takzvaný společenský kapitál, který představuje vztahy člověka k jiným lidem a může být později započítán jako významná výhoda při povýšení nebo kariéřním posunu výše v jiném oboru práce. Například v oboru public relations představuje hlavní předpoklad pro úspěšnou práci a vyžaduje zároveň množství kontinuálních investic v podobě komunikace pro udržování tohoto lidského a společenského kapitálu. (KUBÍČEK. 2006, s. 226-227).

V situacích, kdy to co nabízíme, nemá přibližně stejnou hodnotu jako to, co za svou práci dostáváme nebo očekáváme a naše potřeby užítka se této situaci z nejrůznějších důvodů ve stejném čase nepřizpůsobí, vzniká nerovnováha. Někdy je možné ji úspěšně a bez větších následků vyplnit z nějakého vnějšího zdroje, například finanční půjčkou. V naprosté většině případů si člověk alespoň jednou za život vezme nějakou formu půjčky či přijme výpomoc od rodiny nebo známých a je také bez problému schopen tuto půjčku později vyrovnat. O dlužníkovi mluvíme až ve chvíli, kdy je jeho schopnost vyrovnávat hladinu dluhu výrazně porušená a je vysoce nepravděpodobné, že je dluh schopen zcela splatit.

Sokrates řekl: „Tajemství spokojenosti nespočívá v tom, že usilujete o víc, ale že se naučíte vystačit s málem“ (SOKRATES). V podobném duchu zní i jeden výrok světového spisovatele, často považovaného i za filozofa a humanistu, Saint-Exupéryho: „Dokonalosti není dosaženo tehdy, když už není co přidat, ale tehdy, když už nemůžete nic odebrat“. (ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY).

Tyto dávné myšlenky bychom s trochou fantazie dnes mohli vztáhnout a přirovnat k tomu, čemu v současnosti říkáme minimalismus. Tento směr je nám známý více z oblasti umění. Prvků a myšlenek minimalismu si však znovu s novým přesahem začali všimnout dnešní myslitelé a inovátoři.

V úvodní kapitole tohoto textu jsme mluvili o nutnosti udržitelnosti zdrojů, ze kterých pro svůj život čerpáme. Minimalismus, použitý jako směr životní filozofie, taktéž vyzdvihuje myšlenku dlouhodobé udržitelnosti zdrojů. Jan Miřacký se v poměrně jednoduchém, informativním, avšak zajímavém a inspirativním internetovém článku pokouší o soudobé vysvětlení minimalismu a přínosů, které může mít, pokud se alespoň z části budeme snažit jeho prvky používat a tak je přenést přímo do našeho života. Jistě i tento pohled stojí v souvislosti s postavením člověka zadluženého nebo jen člověka, který prožívá nějaký deficit ve svých zdrojích za zmínku. Zároveň nabízí mnoho praktických možností jak v jeho situaci následky deficitu nebo určité finanční nepohody zmírnit a do budoucna takovým situacím předcházet. Minimalismus, v praktickém pojetí vlastně nabízí řešení z jiného úhlu pohledu než toho, na který jsme zvyklí dnes společensky a mediálně reagovat. (konsolidace půjček, institut oddlužení, osobní bankrot...). To jsou v mnoha případech naprosto nevyhnutelné a bezpochyby velice užitečné právní cesty ke zmírnění následků nastalé situace dlužníka.

Ovšem vycházejíce z praxe, kdy dlužníci mají stále nové a nové půjčky a finanční úvazky, které se na sebe v obrazném vyjádření řetězí a navazují se nové smyčky, je opakování až zacyklení v tomto chování velmi pravděpodobné. „Základem praktického minimalismu je myšlenka, že se soustředíme jenom na to, co je v životě skutečně podstatné a co má smysl. Vše ostatní eliminujeme. „Omezíme našeho spotřebního ducha, zpomalíme, více se soustředíme na přítomný okamžik a snažíme se celý život prožít, nikoliv jen přežít, jako to bylo před desítkami generací. Také jsme si uvědomili, že věci (ani peníze) nejsou tím, co nás činí šťastnějšími.“ (MÍŘACKÝ).

Minimalismus, jako východisko z vysokých nároků dnešního prostředí podle Jana Mířaského, klade důraz i na určení si priorit. Co si můžeme představit pod prioritami dnešního člověka? Štěstí, životní spokojenost, láska, zdraví dětí, vlastní bydlení, zázemí, uspokojivá práce, dostatek času na relaxaci a osobní volno? Je to zřejmě tak, že i ty nejzákladnější životní priority, které si člověk žijící konvenčním způsobem v „západní“ společnosti tyčí, opět nedílně souvisí i s jeho finančním kapitálem. Ať už si to totiž uvědomujeme či ne.

Dovolím si přiložit několik definic autora, které nám mohou pomoci k pochopení myšlenky minimalismu jako jistého východiska pro nakládání se statky. Zde se snažím spíše o náhled do filozofie žití, která může inspirovat, není však vodítkem či řešením použitelným pro každého člověka. Záleží to zejména na celkové životní orientaci jedince. Hesla shrnující minimalismus mohou vypadat takto:

- „Máme méně věcí, které potřebujeme a pravidelně užíváme. Neskladujeme zbytečnosti a máme tendenci věci spíše vyhazovat, než je uchovávat.
- Když máme méně věcí, nepotřebujeme velký dům, stačí nám menší byt. To jde ruku v ruce se snížením nákladů na bydlení – ať už je to nájem, splácení hypotéky nebo výdaje za elektřinu. V neposlední řadě byt uklidíte snadněji, než celý dům.
- Když si uvědomíme, že nepotřebujeme kdejakou věc, dokážeme ušetřit a (ideálně i) žít bez dluhů.
- Snadněji se dokážeme rozhodovat, jelikož máme jasně stanovené priority. Chceme se soustředit jen na věci, které nás obohacují, přinášejí nám radost.
- Snadněji organizujeme čas. Když věc vyženeme do extrému, tak žádnou organizaci ani nepotřebujeme, protože máme tak málo aktivit, kterým se aktivně věnujeme a které nás baví, že na ně nelze zapomenout.

- Cestujeme nalahko. Naučíme se cestovat jen se základními potřebami, zabalíme je do menšího zavazadla a můžeme více prožívat atmosféru cesty než se strachovat o své věci. (Takovému cestování se říká „vagabonding“, knihu o tom napsal Rolf Potts.)
- Čím méně činností děláme současně, tím větší užitek ve výsledku budeme mít. Ideální stav je, když pracujeme na jedné konkrétní úloze. Pokud dosáhneme flow (označení pro situaci v tomto smyslu -plynulé práce), máme pak úplně vyhráno. (MIŘACKÝ, www.mitvsehotovo.cz on-line cit. 8.8 2011)

1.3 Příčiny rozvoje dluhu

V začátku této podkapitoly, která se bude dále hlouběji zabývat nyní již konkrétními příčinami, příklady a prostředky, které předcházejí rozvoji dluhu. Nejprve bych se ráda krátce zabývala pohledem na hospodaření zemí, globálními společenskými tendencemi, které můžeme v hospodářství současnosti pozorovat, hodnotit je, či je podrobovat kritice.

Soudobý český sociolog a publicista Jan Keller je znám, jak ze svých vystoupení, tak i ze svých publikací, jako odpůrce moderní globalizované společnosti a jejích hospodářských mechanismů. V jedné ze svých publikací se již v roce 1993 se vyjadřuje na téma hospodářský růst: „Hospodářský růst je považován za rozhodující měřítko, ne-li přímo za ekvivalent prosperity země, představuje neudržitelný směr vývoje. Je ovšem obtížné apelovat na masu konzumentů v tomto směru, neboť nadměrná centralizace uvádí do chodu psychické mechanismy, které lidem brání uvědomit si neperspektivnost dosavadního vývoje i zřídlost svého postoje k vlastní budoucnosti. Vzniká paradoxní situace, kdy skutečným destruktivním postojem není postoj ekologů, jimž jde vlastně jen již o možnost holého přežití. Destruktivní je ve svých důsledcích postoj slibující prosperitu a nechápající, že „tyto žně všech dob jsou jen jednorázovou akcí a potom nastane čas, kdy již nebude co sklízet“. Strategie změny by v této absurdní situaci měla vycházet z poznání, že není momentálně v silách zdravého rozumu obrátit chod sebedestruktivní prosperity. Koncentrovaná politická a ekonomická moc, peníze a úřad, dokáží zlomit jakýkoliv odpor, navíc s odvoláním na nejvyšší hodnoty humanity a pokroku. Tato pokrytecká civilizace avšak stravuje sama sebe. Ničí zdroje, bez nichž nemůže fungovat. Je v silách ekologů postup této sebevraždy jedné civilizace pečlivě monitorovat a o jeho průběhu neustále referovat. V současné době je to zřejmě zatím jediná možnost jak zvýšit naději, že neudržitelný systém bude opuštěn již po úvodních příznacích

krize a nikoli až v konečné agonii, která by už neponechala dostatek prostředků ke skromnému, avšak důstojnějšímu životu. Zároveň je třeba začít seriózně rozvíjet představy alternativního uspořádání, neboť ti, kdo znají jen jedinou cestu, nám budou pramálo platní, až dorazíme na její konec.“ (Jan Keller in DOČKAL. 2008, s. 126).

Připomínám, že Kellerův citovaný text je z roku 1993. Jan Keller zde, stejně jako předchozí citovaní autoři v této práci na několika místech, zmiňují shodně jako důležitou-myšlenku udržitelnosti zdrojů. Pokud se Jan Keller v roce 1993 zamýšlí nad pravděpodobně příchozí situací krize, v jaké fázi jsme nyní? Nesvědčí neustálá neschopnost zemí, jako velkých globálních jednotek, tak i lidí jako individuálních osobností, zodpovědných za své hospodaření, upravit či změnit špatně fungující hospodářský systém s jeho sekundárními problémy jako je vysoká míra zadluženosti obyvatelstva v ekonomicky vyspělých západních státech, právě již o přítomnosti fáze před agonie či již agonie?. Lze se vůbec zadlužení, kdekoli v civilizovaném světě, kde proudí, dnes téměř již jen peníze, pocházející ze státních dluhopisů nějak vyhnout?

„Ekonomická pojedná... působí dojmem, že rolí zákonodárců a odpovědných vládních činitelů je najít a implementovat rovnovážný stav, který by byl výhodný zejména pro komunitu (společnost). Příklady chaosu ve fyzice nás však poučují, že jisté dynamické situace, místo aby vedly ke stavu vyváženosti, iniciují dočasně chaotický a nepředvídatelný vývoj. Zákonodárci a odpovědní činitelé by tudíž měli počítat s tím, že jejich rozhodnutí směřující k větší rovnováze budou produkovat spíše velmi nepříjemné a nepředvídané výkyvy s možná katastrofálními důsledky“. (David Ruelle in BAUMAN. 2002 s. 218-219).

1.3.1 Preference spotřeby

Jednou z prvních příčin masového nárůstu dluhů obyvatelstva zpozorovaných ve vyspělých ekonomických státech světa je orientace životních podmínek na neustále se zvyšující spotřebitelské chování lidí.

Spotřebitelský trh České republiky je možné charakterizovat poměrně silným konkurenčním prostředím a zároveň klidným vývojem spotřebitelských cen. Domácnosti vyčleňují zpravidla větší část svého disponaibilního příjmu na spotřebu, zbylá část je určena k investicím. Například v letech minulých (2004 a 2005) způsobil výrazný pokles úrokových sazeb z 12 % až na 3 % zmenšení růstu celkové spotřeby domácností a v tomto období

zároveň nízké úrokové sazby přiměly domácnosti více investovat do vlastního bydlení. (ČLOVĚK V TÍSNI o.p.s. *Dluhová problematika* - informační brožura. 2007 s. 6).

Co se týče spotřeby každodenní, konzumování konečných průmyslových výrobků, potřeb do domácností, elektroniky, oblečení, jídla, tzn. výrobků a služeb, které domácnost či osoba hradí ze svého disponabilního příjmu na přímou útratu, je taktéž patrná snížená míra opatrnosti při spotřebitelském chování. Avšak právě zde může domácnosti unikat prostředků více, než je schopná „za provozu“ zpozorovat. Můžeme totiž vidět jev, který takzvaně „tlačí do kouta“ jak spotřebitele, tak výrobce. Do kouta se tlačí tyto dva články trhu navzájem. Kupříkladu výrobci potravin jsou chováním kupujících hnáni vyrábět více opravdu levných potravin. Výrobci to samozřejmě přináší velký zisk a tak dnes na oplátku „nutí“ kupovat tyto výrobky i takové spotřebitele, kteří nic podobného nevyžadují. Dokonce o tom, že dnes kupují méně kvalitní výrobky než v minulosti, (a to i za stejnou cenu) kdy tento tlak nebyl tak silný, spotřebitelé ani neví.

Zygmund Bauman popisuje spotřebitelovu nelehkou situaci takto: „Svět oplývající tolika možnostmi je jako tabule plná pokrmů, na které se nám sice sbíhají sliny, ale je jich tolik, že ani nejvášnivější jedlíci mezi námi nemají šanci ochutnat všechny. Stolovníci jsou spotřebiteli a ten nejnáročnější a nejdraždivější úkol, který před spotřebitelem stojí, je nutnost stanovit si priority. Stejně tak, jako apeluje Jan Miřacký ve svém článku o minimalismu. Nutnost vzdát se některých neprozkoumaných možností a ponechat je neprozkoumanými. „Trápení spotřebitelů vyplývá z přemíry, nikoli z nedostatku výběru“. (BAUMAN, 2002, s. 102).

1.3.2 Snaha o růst životního standardu

Dalším důvodem k zadlužování českých i světových domácností bylo v posledních zhruba deseti letech zcela jistě i zvyšování reálné mzdy a s ním spojený růst životního standardu či úsilí o něj. „Je nezpochybnitelným faktem kapitalistické ekonomiky, že nerovná, třídně podmíněná distribuce příjmů je i určujícím faktorem spotřeby a investic. Kolik se utratí za spotřební zboží, se odvíjí od výše příjmů pracující třídy. Příslušníkům pracující třídy nezbyvá než vynakládat veškeré anebo téměř veškeré své příjmy na spotřebu. A tak zatímco ve skupině dolních 60 procent amerických domácností se průměrné spotřební výdaje na osobu v prvních letech nového tisíciletí rovnaly jejich nezdaněným příjmům nebo je dokonce

převyšovaly, jedna pětina obyvatel ve statistické skupině těsně nad výše zmíněnou utratila na spotřebu už jenom pět šestin svých nezdaněných příjmů. Naproti tomu příslušníci kasty, která představuje samotný vrchol příjmové pyramidy tj. „kapitalisté“ a jejich dobře situovaní „vazalové“, vynakládají na spotřebu nesrovnatelně menší procento ze svých financí. Drtivá většina příjmů této třídy jde do dalších investic. Nerovnost v příjmech je základním paradoxem kapitalismu: ačkoli k akumulaci kapitálu (úspor a investic) může docházet, jen když mzdy zůstávají na nízké úrovni, ekonomický růst a investice v poslední instanci závisí na spotřebě, jejímž motorem je právě růst mezd“ (FOSTER, MAGDOFF, 2009, s. 27).

Z uvedeného popisu situace v modelu kapitalismu vidíme, že poptávka po co nejvyšší spotřebě konečných konzumentů čehokoliv je oprávněně vysoká. Spotřeba je něco, na čem náš ekonomický systém primárně stojí.

1.3.3 Příklon k vlastnickému bydlení

Příjmy středních a nižších sociálních vrstev reálně neumožňují si na své vlastní bydlení ušetřit. V takovou chvíli se zdá jediným řešením pořízení úvěru na bydlení. Z dlouhodobého hlediska toto může být i dobrým druhem investice takzvaně „do vlastního“. Vzhledem k závratným cenám bydlení v porovnání s příjmy středních vrstev to ale není cesta bez rizika.

Právě jedním z nejvýraznějších důvodů celkového zadlužování českých domácností je kromě jeho samotné rychlosti i silná dominance úvěrů na bydlení. Ty jsou poskytovány především bankami a stavebními spořitelny v podobě hypotečních úvěrů a řádných či překlenovacích úvěrů ze stavebního spoření. Jen z velmi malé části (3,8 %) do nich patří i spotřebitelské úvěry na nemovitosti – ty v závěru roku 2009 tvořily pouze 26,2 mld. korun z celkových 684 mld. korun bankovních úvěrů poskytnutých obyvatelstvu na bydlení. Ještě výrazně menší částí (1,4 mld. korun na konci roku 2009) participovaly na úvěrech domácnostem na bydlení půjčky od nebankovních finančních zprostředkovatelů.

Prakticky od roku 2002 převyšují úvěry na bydlení 70 % celkového objemu úvěrů obyvatelstvu. (DUBSKÁ, 2009). Úvěry, zabezpečující svým žadatelům bydlení, jsou v dluhové problematice rizikové zejména z důvodu sumy peněz nutných na jeden úvěr a tedy zajištění jednoho bydlení.

2. Svoboda dnešního spotřebitele

Již po několikáté v této práci se nyní pokusíme zamyslet nad provázaností takzvaného „života na dluh“ s dalšími dnes pozorovatelnými projevy globální postmoderny a společenského soužití. Zejména v této kapitole se zaměříme na otázku skutečné a zdánlivé dobrovolnosti spotřebitelského chování.

Spotřebitelská svoboda je od počátku 19. století vyjádřením svobody i ve společnosti. Nakupující ženy, na které zacílila i první reklama právě počátkem předminulého století, se tím způsobem stávaly rovnoprávnějšími členy nové moderní průmyslové společnosti. Spotřební chování i dnes vidíme jako jednu z hlavních cest k realizaci svobody vlastní volby pro mnoho lidí. Je však odepřena těm jedincům, kteří nemají dostatek finančních prostředků; zdrojů, které by jim umožňovaly výběr. Jsou jimi dnes např. příjemci sociálních dávek, nezaměstnaní, nebo lidé s extrémně nízkými příjmy. Tito si nemohou v postmoderním uspořádání společnosti vytvářet identitu tak, jak by si možná přáli. Po vzoru bohatších členů společnosti. Začínají být sociálně izolováni ve své sociální vrstvě. Problém, který tak vzniká, se nazývá sociální exkluze. (VALÁŠKOVÁ, 2009 s. 21-23).

„Chudí dnes neobývají jinou kulturu než bohatí. Musí žít ve stejném světě, jaký byl uměle stvořen ku prospěchu těch, kteří mají peníze. A jejich nouzi zhoršuje ekonomický růst, stejně jako ji stupňuje recese a stagnace“. (Jeremy Seabrook in BAUMAN, 2002, s. 141).

Tím snad nejpálčivějším místem, kde dnes každý spotřebitel utrácí jednu z největších položek svého měsíčního rozpočtu, po odečtení nákladů na bydlení, je jistě měsíční výdaj za jídlo. Lidově říkáme: „Jíst se musí“! Na tuto oblast výdajů ovšem lze nahlížet problematicky zejména z důvodu přirozené nemožnosti „seškrtat“ tento výdaj. U jednotlivců nebo rodin s nízkými příjmy se jídlo totiž postupně stává tou poslední položkou, na kterou každý měsíc „tak tak“ vyjdou peníze.

Konvenční globalizovaný trh s potravinami funguje na principu nerovnosti cen za komodity. To, co musí firma vyrábějící potraviny například v Evropě zaplatit dodavateli například ze Sumatry v Jižní Africe za palmový olej, neodpovídá ceně za tento palmový olej, který se může dále v Evropě rozprodávat za daleko větší sumy dalším výrobcům nebo subdodavatelům. Paradoxně tak lze z tohoto jednoho jediného palmového oleje, dovezeného z druhého konce planety, vyrábět potraviny jak extrémně levné, tak i ty drahé. U těchto

dražších potravin nutno jistě přihlížet k přidané hodnotě dalších surovin nebo ke kvalitnějšímu průmyslovému zpracování konečného výrobku. To vše, ale již spadá do procesů, nad kterými má řadový spotřebitel opravdu minimální kontrolu. Cestou z tohoto kruhu vytváření jakýchsi virtuálních dluhů na lidech i na přírodě v těch oblastech světa, kde levně pěstujeme potraviny pro evropský a americký trh, je snížení jejich celkové konečné spotřeby. Poptávka, jak známo udává nabídku. Snížením spotřeby globalizovaných potravin by státy v podstatě investovali do vlastní schopnosti získávání potravin z místních zdrojů. Lidé mající minimální příjmy jsou ale ideálním konzumentem levných potravin, který má omezené pole výběru podle ceny, zároveň však chce mít iluzi dostatku. Chce jíst například maso pokud možno denně a levně. Jakou spotřebitelskou svobodu v oblasti potravin má vlastně člověk s nízkými příjmy?

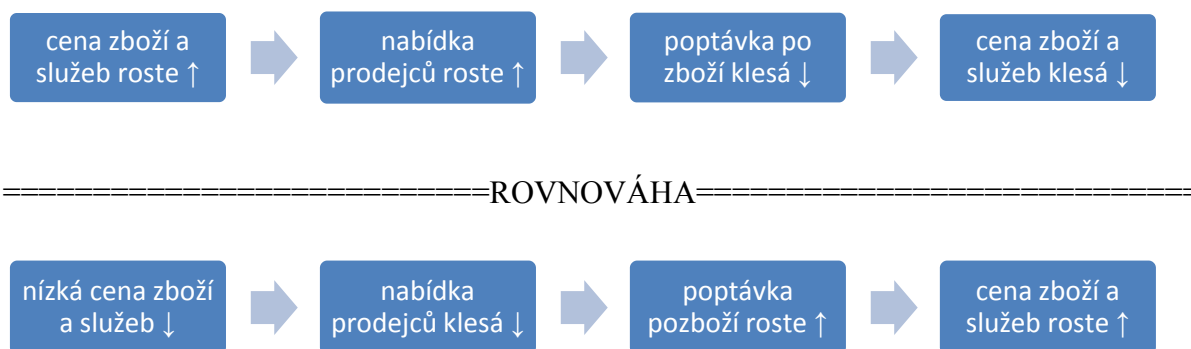
Geolog a spisovatel RNDr. Václav Cílek pro pořad České televize : „Nedej se“ uvádí svůj pohled na budoucnost spotřebovávání masa: „Potravní návyky budoucnosti budou záviset na podmínění naší kulturou. Tzn.: zda nám z většiny bude vadit jíst maso z důvodu toho, že nám zároveň bude vadit nehumánní prostředí a zabíjení živých tvorů. Druhá věc, na které bude záležet, je ekonomika. Není jisté, zda nás naše prostředí do budoucna bude schopné uživit masem v takové produkci, jakou máme nyní. Domnívám se, že v budoucnosti dojde k jevu, který se nazývá velké vyrovnání. To znamená, že naše úroveň jednou bude srovnatelná se zeměmi, které dnes považujeme za méně ekonomicky vyspělé. Brazílie, Indie. Dá se totiž očekávat, že tyto země budou časem ekonomicky výrazně vzrůstat, zatímco náš růst se zastaví nebo půjde dokonce dolů. Pokud si chceme představit například možné stravování budoucnosti, stačí se podívat do dnešní indické kuchyně.“ Masa a produktů ekonomicky náročných na produkci je tam totiž málo. (CÍLEK, pořad *Nedej se*, on-line cit. 23.3 2014).

To je jen jeden z mnoha pohledů na svobodu spotřebitele, svobodu výběru v případě potravinového průmyslu. Pro průměrného konzumenta s nižšími příjmy je dnes svoboda značně omezená z důvodu finanční nákladnosti kvalitnějších alternativ. Jedním z hlavních důvodů tohoto stavu je systém vysokého průmyslového zpracování potravin a poptávka po co nejnižších cenách. Princip „prodat málo za hodně“ platí samozřejmě i v jiných odvětvích, ale snad nejvíce potravinářském průmyslu. Podívejme se na to, co z pohledu trhu vlastně určuje cenu konečného výrobku.

Ekonomicky smýšlející člověk dneška porovnává náklady svého jednání s užitky z něho plynoucími. Výjimkou není běžný nákup potravin, hledání podnájmu či výběr dovolené. Cena všeho zboží a služeb se vytváří na trhu.

Obchodník přichází na trh s určitým počtem výrobků a stanovenou cenou, za kterou chce každý prodat. To je nabídka. Čím, je cena zboží vyšší, tím více dalších obchodníků přichází na trh a chce také takové zboží prodávat, tím však zároveň vzniká konkurence a jeden z obchodníků si uvědomí, že když svou cenu sníží, získá tak obrovskou konkurenční výhodu. Kupující má opačný zájem než obchodník, chce za zboží utratit co nejméně. To je poptávka. Čím vyšší je cena zboží, tím méně kupujících a naopak. Poptávané množství je nepřímo úměrné ceně. Tržní cena představuje jakýsi kompromis mezi poptávkou a nabídkou. Určuje ji nakupující i obchodník. Kdyby byla cena příliš vysoká, zboží by nikdo nekupoval a neudrželo by se na trhu. Kdyby byla cena příliš nízká, zájem by byl enormní a obchodník by nebyl schopen uspokojit poptávku.

Na dnešním trhu se udrží jen to, na čem obchodník vydělá zisk a zákazník je zároveň ochoten to kupovat. Odpovědnost volby vždy leží na straně zákazníka. Ideálním stavem je tržní rovnováha, kdy poptávané zboží se rovná nabízenému.

(Dnešní finanční svět, 2012, s. 4).

Když nabízené zboží z nějakého důvodu převyšuje poptávané nebo se u nového produktu ze strany obchodníka chce vytvořit poptávka umělá, přichází ke slovu reklama a marketing.

2.1 Dluh jako důsledek pokroku

„Jdeme dnes kupředu aniž bychom znali cíl. Nehledáme ani žádný ideál společnosti a už vůbec si netroufáme tvrdit, že bychom ho mohli najít“. Takto nějak popisuje svůj stesk nad důsledky nezastavující se snahy o pokrok za každou cenu Zygmund Bauman. „Moderní romance s pokrokem, se životem, který může být a má být neustále předěláván, „stávat se novým a lepším“ ještě neskončila a pravděpodobně jen tak neskončí. Modernita nezná žádný jiný život než ten, který jsme si „udělali“: život moderních mužů a žen je úkol, nikoli danost, a je to úkol, který je vždy nedokončený a neustále vyžaduje více péče a úsilí. Lidská situace v její „pozdně moderní“ či „postmoderní“ podobě způsobuje, že tato forma života je ještě obtížnější: pokrok již není dočasná záležitost, která snad povede k dokonalému stavu (kdy všechno, co se mělo udělat, bude uděláno a nebudou potřeba žádné další změny), nýbrž je to setrvalý stav a vlastní smysl „přežívání“. (BAUMAN, 2004, s. 135).

Současný ekonomicko-spoločenský systém vychází z používání peněz. Lidé získávají peníze prodejem své práce, pronájmem svého majetku, přerozdělováním nebo zadlužováním.

Všichni spotřebováváme produkty vyrobené lidmi a stroji. Technologický rozvoj nám umožňuje neustálé zvyšování produktivity práce, pokrok a tím i vyšší spotřební chování. V souvislosti s poslední ekonomickou krizí jsme četli o tom, že Řekové, Italové či kdokoliv jiný doslova spotřebovali svou budoucnost. Ovšem oni utráceli za produkty, které někdo musel vyrobit. Kdyby neutráceli, nikdo jiný by je nekoupil. Firmy by neměly příslušné zisky a lidé ve firmách práci. Vzniká paradoxní situace. Rostoucí dluh umožňoval spotřebu produkce, které je přebytek. Částečným východiskem je zde zvýšení objemu peněz v oběhu, které se ale dnes děje právě prostřednictvím dluhu. „Rozvoj společnosti na malé planetě má své limity“. (VAŠÍČEK, on-line cit. 10.6 2012).

Až do sedmdesátých let minulého století byl poměr mezi růstem produktivity a zaměstnaností, placenou prací, pozitivní. Zdá se, že v sedmdesátých letech jsme překročili jakýsi významný práh růstu. Mezinárodní měnový fond ekonomický růst sledovaný cca od 70. let nazývá s charakterem pracovní-úsporným a na straně druhé vidí flexibilizaci práce jako nástroj, jak snížit nezaměstnanost. (ŠVIHLÍKOVÁ, on-line cit. 27.7 2013). Poslední propočty ukazují, mnoho důvodů proč bychom se dnes měli cítit nejistí i v tom nejstálejším zaměstnání. Bauman ve své *Individualizované společnosti* uvádí, že pohled na chudé dnešního světa může obyčejné pracující významně udržovat „v pochodu“.

Pohled na ně je nutí, aby trpělivě snášeli všechnu tu „flexibilizaci“ dnešního světa a brali ji za fakt, jakož i „prekérnost“ a nejistotu vlastní situaci. Dále si autor myslí, že právě chudina světa a chudé země v globálním prostředí hrají úlohu „strašáka“. Chudí mohou hrát roli někoho, kdo trvale podkopává důvěru a rozhodnost všech lidí, kteří zatím ještě pracují a dostávají pravidelné platy. „Vazba mezi chudobou chudých a rezignovaností obyčejných lidí vůbec není iracionální. Pohled na člověka, který trpí nedostatkem, všem vnímavým a střízlivým bytostem zavčas připomíná, že dokonce ani vzkvétající život neznamena jistotu a že nás dnešní úspěch neochrání před zítřejším pádem“. (BAUMAN, 2004, s. 137-140).

Ekonomka Ilona Švihlíková si myslí, že v dnešní situaci jde o holé přežití. V jednom ze svých komentářů pro deník *E15* poukazuje na značnou asymetrii, která panuje na trhu práce v síle jednotlivých aktérů. „Zatímco zaměstnavatel má na výběr – a v časech vysoké nezaměstnanosti a klesající ekonomiky, jako třeba nyní – ještě širší než obvykle, u zaměstnance jde bez přehánění o přežití. Mzda totiž není žádná „normální“ cena za práci – je to otázka slušného života, či bídy.“

Švihlíková se vyjadřuje taktéž o současných návrzích na zrušení minimální mzdy a považuje je za esenci „primitivní učebnicové ekonomie“, které nastalou situaci rozhodně neřeší. Její zrušení podle ní příkladně spadá právě do kontextu přílišné flexibilizace trhu práce. Poslední právní úprava minimální mzdy byla zvýšením na 8 500,- Kč. Tuto výši česká ekonomka považuje za směšnou. (ŠVIHLÍKOVÁ, 27.7 2013). Jak všichni tušíme, tato její výše slouží spíše ve prospěch zaměstnavatelů, než zaměstnanců. Také jako možnost vyplácet smluvně jen tuto částku a cestou částečného „schwarz systému“ potom zaměstnanci poskytovat zbytek výdělků cash.

2.1.1 Konzumerismus

Osobně bych se zde ráda ztotožnila s výrokem britského pedagoga a jednoho ze zakladatelů moderního koučinku, Sira Johna Whitmora, který pronesl v roce 2011 v interview pořadu České televize, *Před půlnocí*: „Problém dnešní společnosti je, že se příliš soustředíme na peníze, ale už ne tolik na dobré výsledky práce. A právě tento konzumerismus, tedy současný společenský systém, způsobil dnešní ekonomickou krizi.“ (WHITMORE, on-line cit. 11.11 2011).

„Lidé se nechají snadno zmanipulovat k nakupování, protože reklama tvrdí, že jim to přinese víc štěstí. Jenže když si lidé koupí další tašku nebo auto, šťastnějšími je to neučiní. Myslí si to, protože věří manipulacím reklamy. Peníze původně pomáhali měnit zboží a služby mezi lidmi. Dnes už ale neprodukují nejlepší výrobky a služby, ale vedou pouze k dalšímu koloběhu peněz. To je v rámci dnešní společnosti, která je pod talkem peněz, velice negativní záležitost. Dnešní svět má přitom velké problémy, hospodářskou krizi, ekologické problémy a podobně. Takže je vcelku hloupé přemýšlet o penězích, když před sebou máme takovéto úkoly.“ (WHITMORE, on-line cit. 11.11 2011).

Model euroatlantického způsobu života uspořádaný kolem role člověka jako výrobce má podle Baumana sklon k normativní regulaci. Pomyslné škále a limitům toho, co člověk potřebuje, jen aby dokázal přežít a na druhé straně maximální limit toho, o čem ještě může snít, po čem může toužit, o čem usilovat a zároveň s tím počítat se společenský souhlasem schvalujícím jeho ambice. „Cokoli vystoupí nad tento limit, je luxus, a touha po luxusu je hřích“. Nemůžeme se tedy divit, když všechna starost společnosti o chování druhých patří konformitě. „Jde o to, bezpečně se usadit někde mezi nejnižším a nejvyšším limitem a držet se svojí představou či ‚Novákovými‘ krok.“ (BAUMAN, 2002, s. 122).

Asi si všichni, ač neradi uvědomujeme, že i my máme na tomto stavu svůj malý díl zodpovědnosti. Kde jinde hledat příčinu plošného stavu věcí než u jednotlivce. Určení naší společnosti, kterou bychom mohli nazvat konzumní, se nám prostřednictvím útočné reklamy snaží říct, že potřebujeme svůj životní prostor zaplňovat stále novými, lepšími a módnějšími věcmi. Je velmi výhodné k této argumentaci využít jakýkoliv produkt tak, že ho reklama postaví na stejnou hodnotovou úroveň spokojenosti, štěstí, zdraví, úspěchu, prestiže. Všeho toho, čeho by člověk rád ve svém životě dosáhl, ale zatím neví jak. Možná jsme si v dostatečné míře ještě nevšimli, že zaměňujeme- mít za- být. Erich Fromm to viděl už v roce 1976.

2.1.2 Shopaholismus

Vztah mezi konzumerismem jako všeobecnou tendencí v chování lidí a závislostí na nakupování tedy shopaholismem je zřejmý a velmi úzký. Závislost na nakupování je vyhrconým individuálním důsledkem na spotřebu orientovaného způsobu života. Může jít i o chorobné kompenzování hodnoty, kterých se například v dětství člověku nedostávalo. V společnosti s orientací na spotřebu svoje postavení vyjadřujeme i tím, co vlastníme. Albert

Camus poznamenal: „Lidé našich dob trpí tím, že nejsou schopni přivlastnit si celý svět“. (CAMUS in BAUMAN, 2002, s. 131).

Dle MKN-10 (Mezinárodní klasifikace nemocí) patří shopaholismus do kategorie impulsivních poruch jinde nespecifikovaných. Takové chování je tedy legitimně uznaným druhem psychického onemocnění. Důsledkem života, ve kterém je člověk z nejrůznějších příčin vnitřně hnán k novému a novému bažení po větším štěstí prostřednictvím hmotných věcí, které bude vlastnit. I tímto trendem se naše společnost pravděpodobně stává nemocnou. Avšak ze sledování zpráv týkajících se tohoto tématu shopaholismu v médiích jsem nabyla dojmu, že se ve společnosti/mediích zatím spíše bagatelizuje a obecně se mnohdy ani neví, že se jedná o diagnózu psychické poruchy chování. K řešení shopaholismu jako problému se často člověk dostane až ve chvíli, kdy se stane díky své závislosti dlužníkem a musí nějak spravovat své finanční závazky.

3. Šetření názorů na zadlužení

K tématu celé této práce jsem se rozhodla provést i menší kvalitativní šetření formou několika polo-strukturovaných rozhovorů s respondenty, lidmi osobně a aktuálně zasaženými dluhy či předlužením.

Rozhovory jsem prováděla ve spolupráci a v prostředí kanceláře nestátní neziskové organizace Poradna při finanční tísní o.p.s. Tato organizace má tři ústřední pobočky ve velkých městech České republiky, konkrétně jsou to města: Praha, Ostrava, Ústí nad Labem a dalších šest výjezdních poraden ve městech: Šumperk, Litvínov, Česká Lípa, Hradec Králové, Plzeň, Prostějov, Příbram. Organizace sama deklaruje, že je neziskovou, nestátní a nekomerční obecně prospěšnou společností. Nenabízí žádné služby za úplatu. Poskytuje bezplatné poradenství spotřebitelům, a to zejména v situaci, kdy v důsledku změny své životní situace nemohou řádně platit své dluhy. Rovněž se snaží poradit lidem, jak se lze zadlužit zodpovědně, a tím předejít problémům s řádným a včasným splácením dluhů. Provádí bezplatné zpracování návrhů na oddlužení (insolvenčních návrhů) – osobní bankrot podle insolvenčního zákona. Poradna byla založena zakládací smlouvou uzavřenou dne 6. listopadu 2007 mezi Sdružením českých spotřebitelů a ve spolupráci s Českou spořitelnou a spolupracuje i s řadou komerčních bankovních institucí.

Já jsem si pro spolupráci vybrala centrální pražskou kancelář sídlící v Americké ulici 22, Praha 2, kterou vede pan David Šmejkal.

3.1 Cíl

Jak uvádím již v anotaci této práce, považuji za důležité zabývat se individuálními důvody rozvoje dluhu u osob momentálně zasažených nezvládním finančních problémů. Vyšší míra individuálnějšího zkoumání životních situací, které vedli k rozvoji předlužení, může podle mého názoru do budoucna zlepšit i systémové metody prevence a jistě i přispět například k tvorbě kvalitnějších informačních vzdělávacích materiálů, které se snaží rozvoji předlužení předcházet. Svým malým dílem bych k tomu touto cestou chtěla přispět i já. To je samozřejmě systémový cíl, který se do budoucna může, ale i nemusí podařit naplnit v závislosti na chování zákonodárců, organizací státních i nestátních a jejich vzájemné spolupráci.

To, co považuji skutečně pouze za můj aktuální cíl těchto rozhovorů a celé práce je zprostředkování hlubšího pohledu do aktuálních životních podmínek dlužníků z pohledu s důrazem na akceptaci sociální jedinečnosti člověka ve společnosti.

3.2 Metody, metodika a úkoly šetření

Metodou pro získávání dat, tedy odpovědí na předem strukturované otázky, byl můj osobní rozhovor s respondenty. Těmi byli klienti Poradny při finanční tísni o.p.s. v Praze. Rozhovory byly provedeny na základě dobrovolné účasti respondentů po poskytnutí základních informací pro klienta od poradce, ke kterému byl příchozí předem telefonicky objednan na konzultaci ohledně své finanční tísně. Výběr respondentů tedy podléhal náhodě. Pracovala jsem metodou polo-strukturovaného rozhovoru. Měla jsem připravenou strukturu třinácti otázek. Tyto jsem každému respondentovi pokládala ve stejném znění a posloupně tak, jak jsou psané i zde (viz. Příloha). Zároveň jsem se snažila o neformální, přátelskou atmosféru celého rozhovoru. V případě, že se klient u nějaké otázky více rozpovídal a rozvětvil téma, nechala jsem mu pro to prostor a vše zaznamenala.

Poradce klientovi před nebo po konzultaci, kvůli které do poradny přišel, dal nabídku účastnit se rozhovoru se mnou a předal i bližší informace i tom, že se jedná o šetření pro účely studentské závěrečné práce. Pokud tuto nabídku klient přijal, pozvala jsem ho do místnosti pro tento rozhovor určené a nabídla jsem mu možnost zcela anonymního rozhovoru se mnou. Klientovi jsem se představila já, on mi sdělil například jen své křestní jméno, podle svého uvážení.

Zároveň jsem každého respondenta ujistila, že pracuji dle zásad mlčenlivosti a že informace zde získané budou použity výhradně pro účely této práce. Dále jsem se každého klienta tázala, zda souhlasí s tím, aby byl rozhovor nahráván pro účel přesného přepisu získaných informací, a opět jsem se mu slovně zavázala, že nahrávka bude skutečně sloužit výhradně pro tento účel.

Mezi hlavní úkoly osobních rozhovorů s dlužníky patřilo šetření o jejich aktuálním sociálním zázemí, mírný náhled do jejich sociální sítě z hlediska, zda i jejich sociální prostředí a blízcí lidé mohli mít vliv na konečné rozhodnutí zadlužit se. Snažila jsem se taktéž zjistit a zmapovat míru rozložení finančních závazků mezi bankovními a nebankovními společnostmi.

Osobnější otázky směřovaly na obor jejich vzdělání, taktéž aktuálního oboru zaměstnání a jedna z úvodních otázek směřovala k zjištění osobních zájmů, preferencí, koníčků. Za důležité jsem považovala i dozvědět se jak velkou míru psychické zátěže vlastně tato situace aktuálně dlužníkům přináší a v závěru rozhovoru jsem se každého tázala i na velice abstraktní otázku a sice: „Co pro Vás v životě peníze představují“? Srovnání této otázky považuji pro čtenáře za nejzajímavější.

3.3 Výsledky řízených rozhovorů a jejich interpretace

Pro přehlednost interpretace všech odpovědí předepisuji jako první seznam otázek pro respondenty, tak jak jim byli pokládány, vždy se zachováním pořadí. Jednotlivé odpovědi na ně budu dále uvádět pouze pod číslem otázky a to vždy s odpověďmi všech respondentů na danou otázku, aby bylo jejich porovnání pro čtenáře jednodušší. Jména uvedená u každého respondenta byla pozměněna. Všechny další údaje v rozhovorech jsou zaznamenané v takovém znění, jak je respondent sám uvedl, (mimo jeden místní údaj, který by mohl respondenta příliš přiblížit).

- 1) Kolik je Vám let a kde žijete?
- 2) Máte rodinu, děti?
- 3) Jaký je obor Vašeho vzdělání a jaká je případně Vaše současná profese, zájmy, koníčky?
- 4) Jaká je přibližná/řádová výše Vašeho dluhu?
- 5) Máte konkrétní představu o tom, jak budete své dluhy splácet?
- 6) Máte vytvořený nějaký přesný finanční plán / dojednaný splátkový kalendář/?
- 7) Kde máte většinu svých finančních závazků? (bankovní společnosti, nebankovní společnosti, rodina, známí/kamarádi)
- 8) Za co nejvíce utrácíte po zaplacení měsíčních režijních nákladů/ nutných nákladů?
- 9) Mají Vaši přátelé/známí také nějaké dluhy?
- 10) Co si myslíte, že Vás nakonec přesvědčilo o tom vzít si Váš úvěr/půjčku?
- 11) Myslíte si, že Vás v rozhodování ovlivnila reklama a média lidé okolo Vás/ něco jiného?
- 12) Co pro Vás v životě představují peníze?
- 13) Představuje pro Vás Váš dluh v současnosti problém/starost?

Otázka č. 1

ALENA: „Je mi 45 let, žiji momentálně v [malém městě poblíž Prahy].“

MONIKA: „Žiji v Praze a je mi 43.“

JIŘINA: „Je mi 62 let, žiju tady v Praze. Jsem ale původem ‚kladeňák‘ a do Prahy jsem se přestěhovala před 27 lety za partnerem.“

JINDŘICH: „54 a žiji v Praze.“

ROMAN: „57 a bydlíme tady v Praze, ale manželka pochází ze Slovenska.“

SABINA: „39 a žiji v Praze celý život.“

Otázka č. 2

ALENA: „Mám syna, dceru a manžela, který je teď v invalidním důchodu. Všichni žijeme pohromadě. Dcera je nezaměstnaná a nic už od úřadu ani nedostává a manžel je vážně nemocný.“

MONIKA: „Mám jedno dítě, desetiletého postiženého autistu.“

JIŘINA: „Mám dvě dcery vlastní a ještě jsem vychovala dvě děti nevlastní, od partnera. Děti už jsou dnes dospělé, s partnerem už nežijí, žijí sama.“

JIDŘICH: „Jsem svobodný.“

ROMAN: „Mám děti jen z prvního manželství, už jsou dospělé.“

SABINA: „Mám jedno dítě a teď už bývalého manžela, kvůli jeho dluhům jsem do poradny přišla. Protože ještě nejsme právoplatně rozvedení, bojím se přenesení jeho závazků na mě.“

Otázka č. 3

ALENA: „Mám střední odborné vzdělání. Jsem vyučenou prodavačkou, ale už to 25 let nedělám, nyní jsem dělnice v továrně. Mým koníčkem je teď asi jen cvičení, chodíme s dcerou na ‚zumbu‘. Protože mám doma nemocného manžela a pracuji ve třech směnách, zbývá čas většinou jen na práci v domácnosti a péči o manžela.“

MONIKA: „Mým původním oborem je zdravotnictví, kvůli synovi ale nyní pracuji na různé střídavé směny v obchodě. Koníčky poslední dobou žádné nepreferuji, dříve to bylo hodně kreslení, příroda, zvířata.“

JIŘINA: „Dokončila jsem pouze základní školu, protože tenkrát to byla doba nelehká, dál studovat mi nebylo politicky umožněno. Musela jsem hned začít pracovat, protože jinak bych byla příživnice. Pracovala jsem v kanceláři ve spojených ocelárnách. Pak jsem pracovala ještě několikrát jako sekretářka, dokonce jednou i v zahraničním obchodě. A od devadesátých let dodnes pracuji u Vrchního soudu v Praze. Zajímám se o historii a egyptologii. To jsem původně chtěla i studovat. Jinak ráda čtu a dívám se na historické dokumenty.“

JIDŘICH: „Mám sklářskou školu, teď jsem nezaměstnaný, jezdím na charity. (jídlo, ošacení) Zájmy to jsou počítače. Tam umím všechno, i programovat.“

ROMAN: „Já jsem vyučený izolátor a manželka je vyučená tkadlena. Už dva roky po vyučení jsem ale dělal něco jiného, jezdil jsem s autem, donedávna jsme oba uklízeli na letišti v Praze, ale oba nás teď pro nedostatek práce propustili. Teď alespoň v úklidu sháníme nějaké přivýdělký, brigády. Zajímám se o letadla, taky hudba, sbíral jsem desky nebo kompakty, hodně rád mám taneční hudbu. Manželka ráda maluje a vaří ráda pro rodinu.“

SABINA: „Střední ekonomická škola, pracuji na přepážce v Pražské plynárenské. Moc času na koníčky není, ale asi cestování, zahraničí i Česko.“

Otázka č. 4

ALENA: „Dluh je kolem osmi set tisíc, to je náš společný dluh s manželem.“

MONIKA: „Zaokrouhlili jsme to teď vysoko, asi na jeden milion. Něco je jen moje. Také jsem převzala jeden dluh své matky, která už nebyla schopná ho sama utáhnout. Známemu jsem dělala ručitele. Ten nesplácel svůj úvěr a tak i zde jsem už spoludlužník a probíhá soud.“

JIŘINA: „Tak kolem tři sta tisíc. Ten největší dluh vzniknul, protože jsem byla důvěřivá a vzala jsem si na svoje jméno dvě půjčky s tím, že Ti lidé to budou splácet. Byl to na mě asi podvod, oni se hned odstěhovali, neplatí. A dluh se vymáhá na mě, exekutor mi obstavil účet.“

JIDŘICH: „Přes tři sta tisíc.“

ROMAN: „Nevíme to ještě přesně. Podle mě je to něco přes milion. Asi milion dvě stě tisíc. Jsou rozdělené mezi nás oba s manželkou.“

SABINA: „Dluh, který není můj, ale který by na mě eventuálně mohl takzvaně spadnout, je kolem čtyři sta tisíc. To je to, co manžel zhruba dluží dohromady.“

Otázka č. 5

ALENA: „Už jsme jednou o osobní bankrot měli požádáno, ale muselo se to pozastavit, protože jsme nakonec neměli na zaplacení jeho zpracování. Pravděpodobně jsme tehdy jednali s podvodníky, už za zpracování návrhu jsme zaplatili 12 000,-. Ta společnost se jmenovala nějak ‚Správce dluhu‘. Tehdy jsem vůbec nevěděla, že se to dělá i zadarmo.“
(příprava institutu oddlužení)

MONIKA: „Teď budeme čekat na výpovědní smlouvy od společností. To bude nepříjemné. A pak budu postupovat dál tady s panem poradcem.“

JIŘINA: „Ano, musím teď udělat alespoň to, že si nechám důchod posílat složenkami, aby mi na něj exekutor nemohl.“

JIDŘICH: „Hlavně bych si rád sehnal práci, ale to je dost problém. Kdybych mohl pracovat někde přes počítač, tak to by šlo, jenže když mi teď vezmou počítač, tak nevím.“

ROMAN: „Osobní bankrot vidíme jako jedinou možnost.“

SABINA: „To je právě všechno to, co si nyní potřebuji zjistit. Nemám teď vůbec představu, zda nebo kolik z té částky by se mě mohlo týkat.“

Otázka č. 6

ALENA: „Představu o něm nyní už trochu mám. To nejhorší nás teprve čeká. Nejvíc mě stresuje komunikace s exekutory.“

MONIKA: „Něco platím stále v termínech, něco jsem úplně doplatila a u jedné pohledávky mám připravený splátkový kalendář.“

JIŘINA: „Snažila, ale musela bych splácet víc než já bych vůbec mohla. Takže to musím vyřešit tady a nějak soudně, oddlužením.“

JIDŘICH: „Ne, hlavní je teď vydělat aspoň něco na základní potřeby.“

ROMAN: „To ani ne, jen to rychle vyřešit, to je hlavní.“

SABINA: „Prvotně se budu snažit vyhnout tomu, abych za manžela vůbec něco musela splácet, ale jsem připravená i na variantu toho, že bych musela postupně platit.“

Otázka č. 7

ALENA: „Česká spořitelna, GE Money bank, i Cetelem a Cofidis, tam jsme si potom brali už na zaplacení předchozích splátek. U známých ne.“

MONIKA: „Dvě půjčky jsou u bank a tři jsou u nebankovních společností. Cetelem, Home Credit a Cofidis.“

JIŘINA: „Banky i nebankovní společnosti. Česká spořitelna, Home Credit, Fér Credit, Provident Financial. Tam už jsem si půjčovala i na zaplacení nájmu.“

JIDŘICH: „U různých bank.“

ROMAN: „Česká spořitelna, Home Credit, GE Money Bank, Cetelem, City Bank a Unicredit Bank. Většinou jsou to kreditní karty a úvěry na zboží. Když jsem si pořídil první kreditní kartu a dobře splácím, nabízejí mi hned navýšení částky. Člověk tomu podlehne. Vždy je potřeba peníze na něco použít. Kreditní karty jsme většinou používali na běžné nákupy jídla. Ale vidíme, že je to naše vinna. Člověk by neměl takové nabídky vůbec přijímat.“

SABINA: „Je to dohromady asi devět manželových věřitelů, jsou to i nezaplacené pokuty u policie, neplacené zdravotní a sociální pojištění, banka, soukromá úvěrová firma, telefon, MHD, auto u leasingové společnosti.“

Otázka č. 8

ALENA: „Jídlo. Na nic jiného nezbývá.“

MONIKA: „Jídlo, jen jídlo.“

JIŘINA: „Za byt, za jídlo. Pak už tak sotva vyjdu do dalšího měsíce.“

JIDŘICH: „Já neplatím za nájem, to mi platí úřad práce, jen za to jídlo, internet, nebo pak jezdím na ty charity.“

ROMAN: „Jedině dovolenou, každý rok máme nějakou.“

SABINA: „Asi za dceru.“

Otázka č. 9

ALENA: „Můj syn. Ten už si platí osobní bankrot, ale má ho mnohem menší, než ho budeme mít my, už ho bude mít skoro zaplacený.“

MONIKA: „Ne, to vůbec.“

JIŘINA: „To já nevím. S lidmi okolo se o těchto věcech moc nebavím.“

JIDŘICH: „Mám už jenom sestru, ta takové dluhy nemá.“

ROMAN: „Sousedí, zrovna včera jsme se o tom bavili. Našli na internetu nabídku nějaké soukromé úvěrové společnosti. Platí tam šílené peníze. Budou platit asi 17 tisíc měsíčně.“

SABINA: „Rodina určitě ne a známí dluhy- asi také ne. Mají hypotéky nebo úvěry, ale jsou schopní je splácet normálně.“

Otázka č. 10

ALENA: „Poslední půjčku jsme si vzali před pěti lety a v té době tolik reklamy na tyto služby nebylo. Přišli mi spíše adresované nabídky od banky, že mám možnost vzít si půjčku nebo kontokorent. Takže asi to.“

MONIKA: „Nátlak jsem pocítovala až v případě mé matky, prosila mě, psychicky vydírala a já cítila nutnost jí finančně vypomoci i ve chvíli, kdy už i já v té době měla nějaké své půjčky.“

JIŘINA: „Nutnost. Sama jsem hledala, kde rychle sehnat peníze na splácení.“

JIDŘICH: „Potřeboval jsem zaplatit velkou částku na byt, rezervační poplatek a depozit.“

ROMAN: „Určitě to, že jsme dostávali další nabídky na půjčky.“

SABINA: „Za doby trvání manželství jsem já o manželových dluhích a o tom proč si je udělal, jsem neměla ani tušení. Žádné z půjčených peněz jsem ani nevyužívala.“

Otázka č. 11

ALENA: „Asi to byla spíše nutná věc.“

MONIKA: „Všude přítomnou reklamu na ulicích i v televizi určitě vnímám, ale nedokážu rozlišit, jestli mě i to mohlo nějak ovlivnit.“

JIŘINA: „Ne reklama, to ne.“

JIDŘICH: „Ne to ne, potřeboval jsem ty peníze rychle zaplatit realitní kanceláři, tak proto.“

ROMAN: „Taky, reklama nás mohla hodně ovlivnit, ale to nikde před nikým neuhájíte. Každý by měl mít vlastní rozum. Ve chvíli, kdy jsme si úvěry brali, měli jsme příjem a představu, že jsme schopní je zaplatit.“

SABINA: „Dluhy nejsou moje, nemůžu posoudit.“

Otázka č. 12

ALENA: „Hodně. Bez peněz to dnes nejde. Peníze znamenají hodně, ale hlavní je to zdraví.“

MONIKA: „Bohužel, dnes si bez peněz člověk nedokáže nic představit. Kdyby společnost přišla o peníze, tak já si vůbec nedokážu představit, jak by to mezi lidmi fungovalo. Jdete k doktorovi- dáváte peníze. Jdete si koupit jídlo- dáváte peníze, oblečení- dáváte peníze. Člověk vlastně potřebuje peníze, aby vůbec mohl žít.“

JIŘINA: „Pro mě finance představují za normálních okolností to, že zaplatím co je potřeba, budu mít bydlení a budu žít tak nějak jako normální člověk a ne, že skončím někde támhle pod mostem nebo na ulici. V současnosti jsou pro mě důležité moc a je to starost.“

JIDŘICH: „Všechno, nic nedostanete zadarmo. Jen například tu polévku a dva chleby na charitě.“

ROMAN: „Bez peněz jste úplně odříznutí od světa. Člověk je na penězích vlastně zcela závislý. Zdraví je první, ale peníze jsou hned na druhém místě.“

SABINA: „Zároveň nezbytnost, ale zároveň jen papírky, ke kterým mám rozhodně dobrý vztah a myslím, že s nimi umím i hospodařit.“

Otázka č. 13

ALENA: „Určitě. Volají nám stále různé vymáhající společnosti, jezdí i k nám domů, vyhrožují nám. Představuje velkou starost.“

MONIKA: „Hodně velkou, hlavně po psychické stránce. Když už dluh překročí nějakou částku, kterou by byl člověk schopný normálně splatit, už jen čekáte, co se stane, kdo vám příště bude vyhrožovat. Nemáte situaci ve svých rukou. Je to trochu jako taková bezmocná situace.“

JIŘINA: „Teď je to opravdu velký problém a starost.“

JIDŘICH: „Představuji si, o co všechno bych mohl přijít, můžou mi sebrat počítač nebo přijdu o ten byt. Teď je to obava.“

ROMAN: „Je to velká starost. Telefon nám například teď doma vyzváněl neustále, věřitelé na nás napojili nějaké hlasové automaty, vytáčeli nás i v noci, stále. Pořád nás někdo kontaktuje.“

SABINA: „Ano, ale teď je to pro mě spíše jen nejistota.“

3.4 Závěry a doporučení

Průměrným věkem všech respondentů je 50 let, střední věk. Vidíme, že všichni kromě jednoho žijí v Praze. Všichni dotazovaní, kromě jednoho, taktéž mají jedno a více dětí.

Pět z šesti respondentů má střední odborné vzdělání, jeden z respondentů má ukončené základní vzdělání. Není zde žádný vysokoškolsky vzdělaný respondent. Co se týká koníčků, odpovídající preferovali zejména ty, které se dají provozovat spíše doma a nevyžadují příliš času a příprav. V odpovědích výrazně převažuje nedostatek času k jejich provozování.

Průměrný dluh všech respondentů je více než 650 000,- Korun. Dluhy se pohybují na škále od 300 000,- Kč až za hranici 1 000 000,- Kč. Za povšimnutí stojí fakt, že tři z respondentů za příčinu vzniku celého svého dluhu považují vlastní důvěřivost. Nevytvořili si dluh sami, ale nyní je ohrožuje placení dluhu za někoho druhého, kde například původně figurovali jen jako ručitelé nebo rodinní příslušníci.

Určitou, ne zcela jasnou představu o následném postupu v řešení své situace mají téměř všichni respondenti krom jedné. Čtyři z šesti mají představu velmi reálnou a připravenou k praktickému řešení. Dva z respondentů už znají institut osobního bankrotu.

Tři z šesti respondentů o konkrétním finančním plánu ještě ani neuvažují. Dva ze šesti se již snažili sami vytvořit finanční plán. Jeden má o něm pouze představu.

U sedmé otázky jsme mohli vidět mírnou převahu nebankovních pohledávek respondentů nad bankovními. Z těch, kteří odpověděli jmenováním konkrétní instituce, převažují v početním zastoupení uvedená jména společností Home Credit, České spořitelny a Cetelem. Tyto společnosti souhrně byli jmenováni u tří ze šesti respondentů. Dvakrát jmenovány byly jména společností GE Money bank a Cofidis, ostatní uvedení (Provident Financial, Fér Credit, City Bank, Unicredit Bank) byli jmenováni vždy jen jednou.

Položkou, za kterou respondenti mohou měsíčně něco utratit, po zaplacení režijních nákladů, je jednoznačně jídlo. Všichni, kteří jídlo uvedli, ho zároveň považují za tu skutečně poslední položku, kterou si mohou dovolit. Musí na ní pravděpodobně i šetřit aby s měsíčním rozpočtem skutečně „vyšli“. Pouze dva respondenti navíc uvádějí rodinného příslušníka nebo dovolenou jako položku, za kterou mohou utratit něco navíc.

Respondenti v polovině všech odpovědí uvádějí, že jejich známí či kamarádi zkušenost s dluhy nemají. Dva respondenti říkají, že mezi rodinou či známými také mají někoho se srovnatelnými dluhy a jeden udává, že takové informace od známých vůbec nemá.

U desáté otázky, zjišťující motivaci vzít si úvěr, dva ze šesti respondentů přikládají vliv adresným reklamním nabídkám od společností. Dva uvádějí jako důvod pouze nutnost získat peníze hned a sami si půjčky vyhledali. Jednou je zastoupený jako důvod nátlak v rodině a jednou taktéž to, že o tvořících se dluzích neměla manželka dlužníka ani tušení.

Tři ze šesti respondentů ovšem zároveň říkají, že je reklama rozhodně neovlivnila. Dva to nemohou posoudit a jeden si jasně uvědomuje pravděpodobné ovlivnění reklamou.

Při srovnání s předchozí desátou otázkou ale vidíme, že tam přiznalo jistý vliv přímých nabídek od společností dva ze šesti respondentů, zatímco u následující otázky, kde byl dotaz na reklamu položen daleko přímější formou, jeden respondent už reklamu nepřiznává vůbec.

Lze si povšimnout, že u dvanácté otázky, která má zjistit hodnotu peněz v životě těchto osob, dlužníci v pěti případech ze šesti označují peníze za jednu z nejpodstatnějších až fatálních hodnot v jejich životě. Dochází tu k postavení peněz a samotného žití ve smyslu prožívání obyčejného života do jedné roviny. Poslední odpovídající na svém případném dluhu nemá žádnou míru spoluzavinění a vnímá peníze velice odlišně od těch, kteří si dluhy vytvořili se svým vědomým souhlasem. Vnímá je méně problematicky a z odpovědi je znatelný postoj toho, že „vládnou svým penězům, ne oni nade mnou“.

Postoj kontroly nad svým vlastním hospodařením se u dlužníků dle odpovědí zcela vytratil. Otázkou zůstává, zda to že se postoj kontroly vytratil, je příčinou rozvoje dluhu nebo naopak zda je rozvoj dluhu příčinou pocitu ztráty kontroly nad tokem svých prostředků a v přeneseném slova smyslu i nad vlastním životem.

V poslední otázce, která zjišťovala míru stresu a celkové zátěže života s dluhem, se mi dostalo očekávaných odpovědí. Ve všech případech respondenti hodnotí svou situaci jako vysoce problematickou a spojují ji s velkým aktuálním strachem a životním problémem velkého rozměru, případně s životní nejistotou.

Závěr

Současný trend vysokého zadlužování jednotlivců, domácností i států mezi sebou přináší do společnosti vysokou míru nestability, nejistoty až strachu o budoucnost. Podle všech ekonomických modelů a tvrzení odborníků jsme nyní ve fázi post krize a měli bychom očekávat znovunastartování ekonomického růstu. V historii fungování všech ekonomik vidíme tento cyklus jako přirozený a spoléháme na něj i nyní. Dnešek je sám o sobě tak nejistou veličinou, která se už nebude opakovat, že spoléhat na další vyřešení finanční a dluhové krize podle principů minulých není zcela uspokojivé řešení. Nyní více než kdy jindy čelíme stále viditelnějším trhlinám v podobě enormní nezaměstnanosti, celkově zhoršujícím se podmínkám na trhu práce, zrychlujícímu se střídání dob ekonomického růst a recese, „blbě náladě“ - jak ji v českém prostředí poprvé definoval Václav Havel.

Není divu, že v dobách nestabilních mají lidé sklon k rizikovým řešením svých problémů. Bohužel, pokud takové rizikové řešení činí velcí ekonomičtí hráči a státy světa na poli globálním, ovlivňují tak budoucí směřování ekonomického systému s celosvětovou provázaností. Takovými rozhodnutími, které nám mají přinést vyšší životní komfort, prokazatelně ovlivňujeme kvalitu ovzduší i celého životního prostředí, primární zdroje, jako ropu, čerpáme s takovou rychlostí, že nám pravděpodobně brzy nebude stačit. Z toho globálního kontextu vycházejí další a další rozhodnutí která činíme chtíc nechtíc i ve svých životech. Připadá nám běžné utrácet peníze, které nemáme za věci, které nepotřebujeme.

Jako jednotlivci i společnost se nacházíme ve fázi velkých rozhodnutí. Mnoho lidí se rozhodlo žít s dluhy. Příčinami toho rozhodnutí mohou být čistá nemožnost zvládnout chod domácnosti z běžných příjmů při zachování důstojného životního standardu, náhlá ztráta zaměstnání, nemoc, rozvod, ale také nezodpovědnost, nízká finanční gramotnost, malá informovanost o podmínkách finančních produktů nebo touha něco mít, identifikovat se s určitými materiálními hodnotami i přes vědomí o velké nákladnosti dané věci. Textem této práce bych rovněž chtěla přispět k větší informovanosti o kontextech tohoto širokého problému. Věřím, že vzdělávání ve finanční gramotnosti nejen dětí v e školách ale i dospělých a pracujících se časem stane běžnou integrovanou složkou vzdělávání. MF, neziskové organizace i MŠMT bude snad i nadále v započatých vzdělávacích konceptech pokračovat a rozvine je.

Při svém působení v Poradně při finanční tísní jsem se pomocí krátkého šetření prostřednictvím osobním rozhovorů zaznamenala šest velice otevřených výpovědí a čtenáři

zde poskytuji porovnání těchto odpovědí. Neočekávala jsem, že naprostá většina dotázaných bude k odpovědím přistupovat tak ochotně a upřímně. Na rozhovorech jsem i přes závažnost tématu pracovala skutečně ráda. Považovala jsem to za obohacující. Doufám, že nejen mě, ale i čtenáři mohou poskytnout prostor pro vlastní zamyšlení. Otevřenosti všech respondentů i v jejich složitém životním období si nesmírně vážím a tímto jim děkuji. Pevně věřím, že všem se podaří svým finančním závazkům postupně dostát.

Seznam použité literatury:

POTŮČEK, M., 2011. *Cesty z krize*, Praha: Slon 2011. ISBN 978-80-7419-057-5

JÍLEK, MORAVOVÁ, *Ekonomické a sociální indikátory, Od statistik k poznatkům*, Praha: 2007. ISBN 978-80-86844-29-9

BAKEŠ, M. a kol. 2012. *Finanční právo*, Praha: C. H. Beck 2012. 6. vyd. ISBN 978-80-7400-440-7

PETÝRKOVÁ, CHMELAROVÁ, *Základy finanční gramotnosti*, Praha: Generation Europe 2011. 1. vyd. ISBN 978-80-904974-8-1

DOČKAL, J. 2008, *Člověk v současném světě*, Středokluky: Zdeněk Susa 2008. ISBN 978-80-86-057-53-8

SKOŘEPA, SKOŘEPOVÁ, *Finanční a ekonomická gramotnost*, Praha: Scientia 2008. ISBN 978-80-8696040-1

CIHELKOVÁ, E., a kol. 2011, *Měníci se uspořádání světa a nové formy vládnutí*, Praha: VŠE Oeconomica 2011. ISBN 978-80-245-1776-6

BAUMAN, Z. 2002, *Tekutá modernita*, Praha: Mladá Fronta 2002. ISBN 80-204-0966-1

BAUMAN, Z. 2004, *Individualizovaná společnost*, Praha: Mladá fronta 2004. ISBN 80-204-1195-X

KUBÍČEK, J a kol. *Hospodářská politika*, Plzeň: Aleš Čeněk 2006. ISBN 80-86-898-99-7

FOSTER, MAGDOFF. *Velká finanční krize: příčiny a následky, originál: Great financial crisis*, české vyd. Všeň: Grimmus, 2009. ISBN 978-80-902831-1-4

KODEROVÁ, J., SOJKA, M., HAVEL, J. *Teorie peněz*. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-640-0

Další zdroje

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Dostupné z: <http://insolvenčni-zakon.justice.cz/obecne-informace/zakon.html>

ŠKVÁRA, M., *Finanční gramotnost, workshop Peníze a banky*, 2012, dostupné on-line: http://www.sksp.org/data/fin.gram_i.pdf

SPINKER, Paul. *Welfare and society*. Dostupné z: <http://www2.rgu.ac.uk/publicpolicy/introduction/welfsocf.htm>

ČERMÁKOVÁ, Lenka. 2009. *bakalářská práce Severský model Welfare state v Lisabonské strategii*, Masarykova Univerzita, Brno: 2009, dostupné: http://is.muni.cz/th/219261/fss_b/bakalarska_prace.pdf

ČSÚ, *Průměrné mzdy/ 4. čtvrtletí 2012*, on-line : <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/cpmz031113.doc>

LICHTENBERGOVÁ, FRINTOVÁ: *Učitelské listy*, on-line cit. 25.2 2013: <http://www.ucitelske-listy.cz/2013/02/katerina-lichtenberkova-martina.html>

www.financniagramotnostdoskol.cz ,*O projektu*, on-line.

ČTK in www.investicniweb.cz, *Čechům připadá život na dluh normální*, on-line cit. 8.12 2013

ČTK in www.investicniweb.cz, *Dluhy domácností u bank v listopadu vzrostly o 7,8 miliardy Kč*, on-line cit. 31.12 2013.

POHOŘELÝ, SVATOPLUK., *článek Národní strategie finančního vzdělávání 2010*, www.msmt.cz , on-line cit. 2.9 2013.

MŠMT, *Strategie vzdělávání 2020*, on-line: <http://www.vzdelavani2020.cz/clanek/13/knihovna-koncepci.html>

MFČR, *Národní strategie finančního vzdělávání*, 2010, dostupné:

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/financni-gramotnost-2?highlightWords=finan%C4%8Dn%C3%AD+gramotnost>

STEM/MARK pro MF, *Finanční gramotnost*, kvantitativní výzkum, 2007 dostupné:

<http://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2012/vyzkumy-k-financni-gramotnosti-9406>

TŮMA, O. on-line cit. 24. 1 2013 <http://www.penize.cz/penzijni-pripojisti/248729-zamestnavatele-si-muzou-z-dani-odecist-vyssi-prispevky-na-penzijko-a-zivotni-pojisteni-pridaji-vam>

MALONEY, M. *Největší podvod v dějinách lidstva*. on-line video 22.1 2014, dostupné:

<http://www.czechfreepress.cz/uvadime-vidео/nejvetsi-podvod-v-dejinach-lidstva.html>

SEDLÁČEK, T. *Zdroje růstu? My sami*. on-line cit. 6.12 2012, dostupné:

<http://dialog.ihned.cz/c1-58918040-sedlacek-zdroje-rustu-jsme-my-sami>

MÍŘACKÝ, J. *Proč se stát minimalistou?* on-line cit. 8.8 2011, dostupné:

<http://www.mitvsehotovo.cz/2011/08/proc-se-stat-minimalistou/>

ČLOVĚK V TÍSNĚ Společnost při České Televizi o.p.s. a OBČANSKÁ PORADNA Plzeň o.s *Dluhová problematika - informační brožura*. 2007, ISBN 978-80-86961-28-6

DUBSKÁ, D. *České domácnosti dluží bilión, Krátká tématická analýza*, ČSU, 2009.

dostupné: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc>

CÍLEK, V. dokumentární pořad *Nedej se*, Česká Televize, on-line cit. 23.3 2014,

dostupné: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1095913550-nedej-se/214562248420004-zvireci-koncentraky/>

VALÁŠKOVÁ, H. *Spotřebitelská svoboda jako jedna z forem svobody v současné společnosti*, bakalářská práce, Praha: 2009, UK FSV. Dostupné: Centrální katalog Univerzity Karlovy v Praze.

ČESKÁ SPOŘITELNA a.s. a TERRA KLUB o.p.s., kolektiv autorů. *Dnešní finanční svět*, brožura, 2012.

GREER, J. M., *Svět po nadbytku*, Britské listy, on-line cit. 25.6 2010, dostupné:
<http://blisty.cz/art/53245.html>

V AŠÍČEK, I., *Rostoucí dluh umožňoval spotřebu produkce, které je přebytek*, on-line cit. 10.6 2012, dostupné: <http://vasicek.blog.idnes.cz/c/282681/Rostouci-dluh-umoznoval-spotrebu-produkce-ktere-je-prebytek.html>

ŠVIHLÍKOVÁ, I., *Minimální mzda jako překážka pokroku*, on-line cit. 27.7 2013, dostupné: <http://nazory.euro.e15.cz/komentare/ilona-svihlikova-minimalni-mzda-jako-prekazka-pokroku-1009552>

WHITMORE, J., „*Ekonomickou krizi způsobil konzumerismus*“, říká John Whitmore, ČT 24, pořad Před půlnocí, on-line cit. 11.11 2011, dostupné:
<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/152843-ekonomickou-krizi-zpusobil-konzumerismus-rika-john-whitmore/>

Analýza zadluženosti českých domácností, on-line cit. 25.10 2005, Mešec.cz, dostupné:
http://i.iinfo.cz/urs-att/Mesec_cz-studie_o_zadluzenosti_ceskych_domacnosti-113015889801607.pdf

Příloha: (otázky pro polo-strukturovaný rozhovor s respondenty)

- 14) Kolik je Vám let a kde žijete?
- 15) Máte rodinu, děti?
- 16) Jaký je obor Vašeho vzdělání a jaká je případně Vaše současná profese, zájmy, koníčky?
- 17) Jaká je přibližná/řádová výše Vašeho dluhu?
- 18) Máte konkrétní představu o tom, jak budete své dluhy splácet?
- 19) Máte vytvořený nějaký přesný finanční plán / dojednaný splátkový kalendář/?
- 20) Kde máte většinu svých finančních závazků? (bankovní společnosti, nebankovní společnosti, rodina, známí/kamarádi)
- 21) Za co nejvíce utrácíte po zaplacení měsíčních režijních nákladů/ nutných nákladů?
- 22) Mají Vaši přátelé/známí také nějaké dluhy?
- 23) Co si myslíte, že Vás nakonec přesvědčilo o tom vzít si Váš úvěr/půjčku?
- 24) Myslíte si, že Vás v rozhodování ovlivnila reklama a média lidé okolo Vás/ něco jiného?
- 25) Co pro Vás v životě představují peníze?
- 26) Představuje pro Vás Váš dluh v současnosti problém/starost?

